

Korupcija u Brazilu za vladavine Radničke stranke

Grubišić, Ivan

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:592243>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Ivan Grubišić

KORUPCIJA U BRAZILU ZA VRIJEME VLADAVINE RADNIČKE STRANKE

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2018. godina

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Ivan Grubišić

Korupcija u Brazilu za vrijeme vladavine Radničke stranke

Diplomski rad

Mentorica: prof.dr.sc. Lidija Kos-Stanišić

Student: Ivan Grubišić

Zagreb, 2018. godina

Izjava o autorstvu

Izjavljujem da sam diplomski rad “Korupcija u Brazilu za vrijeme vladavine Radničke stranke“, koji sam predao na ocjenu mentorici prof.dr.sc. Lidiji Kos-Stanišić, napisao samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekao ECTS bodove. Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivao etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Ivan Grubišić

Sažetak

Ovaj rad tematizira fenomen korupcije na primjeru države Brazil u periodu vladavine Radničke stranke. Objašnjavajući pojam korupcije, njezine kulturološke i institucionalne uzroke te uz presjek percepcije iste u navedenoj državi, rad proučava vladavinu Luiza Inacija Lule Da Silve u periodu od dva mandata (2003.-2011.) koja je proveo na mjestu predsjednika Brazila, kao i mandat i pol njegove nasljednice Dilme Rousseff (2011.-2016.) do njezinog opoziva. Uz veliki fokus na ekonomskim i socijalnim aspektima, rad raščlanjuje dva najveća korupcijska skandala u povijesti Brazila – *Mensalao* i *Lava Jato* – te njihove posljedice na društvo. Naslanjanjem na postojeću literaturu, rad potvrđuje tezu da demokratska društva koja pripadaju takozvanoj statičnoj kulturi toleriraju korupciju u vrijeme ekonomske ekspanzije, dok u vrijeme ekonomske recesije političke vođe, plaćaju danak korupciji, bili direktno ili indirektno povezani s korupcijom.

Ključne riječi: korupcija, Brazil, Radnička stranka, Lula Da Silva, Dilma Rousseff, neoliberalizam, Mensalao, Lava Jato, demokracija

Abstract

Main topic of this paper is corruption in the example being country Brazil during the ruling of the Worker's party. Explaining the term corruption, its cultural and institutional causes, with the intersection of perception of corruption in this country, paper examines the ruling of Luiz Inacio Lula Da Silva (2003-2011) in his two terms in office as a President of Brazil, and also a term and a half in office of his successor Dilma Rousseff (2011-2016), until her impeachment. With a great focus on economical and social aspects, this work analyzes the two biggest corruption scandals in the history of Brazil – *Mensalao* and *Lava Jato* – and its consequences on society. Leaning on the existing researches and works, this paper confirms the thesis that democratic societies, which belong to so called *static culture*, tolerate corruption in times of economic expansion, while in the times of economic recession political leaders pay dues to corruption, whether they are directly or indirectly involved in corruption schemes.

Key words: corruption, Brazil, Worker's party, Lula Da Silva, Dilma Rousseff, neoliberalism, Mensalao, Lava Jato, democracy

Popis tablica

Tablica 1 Percepcija građana Brazila o najvećem nacionalnom problemu (2006.).....	13
Tablica 2 Transparency International Corruption Perceptions Index (2017.).....	14
Tablica 3 IBOPE-ovo istraživanje javnog mnijenja u Brazilu (2016.).....	15
Tablica 4 Latinobarometro istraživanje javnog mnijenja u Brazilu (2015.).....	16

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Definicija, uzroci i percepcija korupcije u Brazilu.....	3
2.1. Definicija.....	3
2.2. Kulturološki uzroci.....	6
2.3. Institucionalni uzroci.....	9
2.4. Percepcija korupcije u Brazilu.....	13
3. Brazil za vrijeme vladavine Lule Da Silve.....	17
3.1. Uvjeti dolaska na vlast Radničke stranke.....	17
3.2. Lulin prvi mandat i rast ekonomije.....	19
3.3. Socijalni programi - <i>Fome Zero</i> i <i>Bolsa Familia</i>	22
3.4. Drugi Lulin mandat i kritika pragmatizma.....	25
4. <i>Mensalao</i> skandal.....	27
5. Brazil za vrijeme vladavine Dilme Rousseff.....	30
5.1. Mandat i pol nastavka pragmatizma i borba protiv korupcije.....	30
6. <i>Lava Jato</i> skandal i opoziv Dilme Rousseff.....	33
6.1. Raspon korupcijske hobotnice u <i>Lava Jato</i> skandalu.....	33
6.2. Ekonomske i političke posljedice skandala i opoziv Dilme Rousseff.....	35
7. Zaključak.....	37
8. Literatura.....	39

1. Uvod

Povijest predstavničke demokracije, povijest je neispunjenih očekivanja. Svi narodi, ili nacije, koji su se povijesnom borbom uspjeli izboriti za pravo glasa i odlučivanja nad vlastitom sudbinom – od najrazvijenijih do takozvanih zemalja ‘Trećeg svijeta’ - nedugo potom bi doživjeli razočaranje takvim sustavom. Početni entuzijizam bi bivao zamijenjen, u većini slučajeva, rezignacijom i ‘pomirbom’ sa nefunkcionalnim sustavom, dok bi u rijetkim slučajevima rezultiralo revolucijom. Drugačiju povijest nije imao ni Brazil, kojem je u posljednjem stoljeću dva puta ‘padao’ demokratski režim.

U posljednjih nekoliko stoljeća, od Francuske revolucije naovamo, boljke predstavničke demokracije gotovo su se uvijek svodile na iste pojave – predstavnici naroda bi s vremenom postajali sve udaljeniji od predstavljenih, što bi rezultiralo nezadovoljstvom koje bi eskaliralo u vrijeme ekonomskih kriza, kada bi kapitalistički sustav ušao u stanje u kojem se više ne može reproducirati. Uostalom, vrlo kontroverzni autor, koji je bio veliki protivnik demokracije *sui generis*, Carl Schmitt, pisao je o tome u svom djelu “Duhovno-povijesno stanje suvremenog parlamentarizma”: “U brojnim brošurama i novinskim člancima isticani su upadljivi nedostaci i greške parlamentarnog pogona: vladavina stranaka, njihova neobjektivna personalna politika, ‘vlada amatera’, stalne krize vlade, nesvrhoviti i banalni govori u parlamentu, sve niža razina oblika komuniciranja u parlamentu, uništavajuće metode opstrukcije parlamenta, zloraba parlamentarnih imuniteta i povlastica od radikalne opozicije koja se izruguje samom parlamentarizmu, nečasna praksa plaća i loš sastav doma” (Schmitt, 2007: 8).

Iako je Schmitt, pisavši svoje djelo, mislio na Njemačku u vrijeme poslije Prvog svjetskog rata, njegove glavne opaske se vrlo jednostavno mogu translatirati i na društveno-političko stanje Brazila kako u 20. stoljeću, tako i danas.

Jedna od glavnih boljki brazilskog političkog uređenja, ekonomskog funkcioniranja i općenito društva u cjelini, jest korupcija. Jedan od priznatijih autora na temu korupcije u najvećoj državi Latinske Amerike, Timothy J. Power, uz svog kolegu Matthewa M. Taylora, vrlo jednostavno to opisuje: “Korupcija je zabrinjavajuća konstanta u brazilskom političkom sustavu, s primjerima koruptivnog ponašanja lako očiglednog na razini federalne države, regionalne i lokalne vlasti te kroz sve razine vlasti” (Power, Taylor, 2011: 1).

Cilj ovog rada je istražiti koji su uzroci političke korupcije u Brazilu, kulturološki i institucionalni, koji su doveli do velikih skandala koji su obilježili vladavinu Radničke stranke. Politička je to stranka koja je bila na vlasti od 2003. godine i dolaska na mjesto predsjednika Luiza Inacija Lule Da Silve, do 2016. godine, kada je opozvana Lulina nasljednica Dilma Rouseff.

Nadalje, veliki opus znanstvene literature koncentrira se na kulturološke faktore koji uzrokuju korupciju, kako u Brazilu, tako i u ostatku svijeta. Cilj ovog rada, koji se temelji na kulturološkim faktorima, je proširiti opseg kojim se gleda na korupciju, te utvrditi kako i koliko institucionalni faktori 'pospješuju' razvoj korupcije u jednoj demokratskoj državi.

U konačnici, glavna teza ovog rada jest pokazati kako korupcija u statičnim kulturama, kao što je Brazil, reagira na korupciju. Konkretnije, teza jest da statične kulture u vremenima ekonomske ekspanzije toleriraju korupciju, dok se u vrijeme ekonomske recesije korupcija ne tolerira te političke vođe - sudjelovali oni izravno u korupcijskim radnjama ili ne – u konačnici odgovaraju za korupciju u njihovoj državi zbog lošeg stanja ekonomije.

Rad je podijeljen u sedam cjelina, u kojem je prvi dio ovaj uvod. Drugi dio rada tematizira korupciju – utvrđivanje definicije korupcije, ograničenja definicije i definicija koja će se koristiti u ovom radu. Nadalje, u tom drugom dijelu preispitat će se kulturološki i institucionalni uzroci korupcije te u konačnici percepcija korupcije u Brazilu kako bi se stekla šira slika o važnosti proučavanja ovog fenomena i kakav utjecaj ima na društvo.

Treće poglavlje koncentrirano je na Brazil u vrijeme dvomandatne vladavine Lule Da Silve. U tom dijelu rada prikazat će se kako je i zbog čega Radnička stranka, točnije, Lula došao na vlast, poglavito se osvrćući na ekonomski aspekt koji je kumovao njegovoj pobjedi na izborima. Nadalje, to poglavlje će se baviti ekonomskim rastom pod Lulom i njegovom politikom ekonomskog pragmatizma u kojoj je kombinirao neoliberalne politike s neodevelopmentalizmom, gdje će obje biti podrobno objašnjene. Uz to, velika pažnja trećeg poglavlja obratit će se na Luline socijalne programe koji su imali snažne efekte na suzbijanje siromaštva u Brazilu – poglavito njegov program *Bolsa Familia* – te u konačnici osvrt na njegov drugi mandat i kritika pragmatičnog puta u ekonomskoj sferi.

Četvrto poglavlje donosi cjelokupni pogled na, do tada, najveći korupcijski skandal u najvećoj državi Latinske Amerike - što ga je uzrokovalo, zašto su se glavni protagonisti odlučili na takav način postupanja u politici te u konačnici što je rezultiralo otkrivanjem skandala.

Peti dio rada bavi se nasljednicom Lule na poziciji predsjednika države, Dilmom Rouseffom. Poglavitom njezinim nastavkom pragmatične ekonomske politike proučavajući koje su bile implikacije odabira takvog puta u promijenjenim okolnostima svjetske ekonomije. Uz to, drugi dio tog poglavlja tematizira način na koji se Rouseff odlučila distancirati od svog prethodnika kako bi dobila potpunu legitimaciju kao neovisna političarka.

U šestom dijelu glavni motiv je *Lava Jato* skandal - najveći korupcijski skandal u povijesti Brazila. Koji su njegovi uzroci, koliki je raspon korupcijske 'hobotnice' režiran od strane najvećih stranaka sa lijevog, centralnog i desnog političkog spektra. U drugom dijelu poglavlja sagledavaju se ekonomske i političke posljedice skandala te u konačnici što je dovelo i na koji način se odvio opoziv predsjednice Rouseff.

U zaključku će se donijeti najvažnije teze ovog rada sintetizirane u konačni oblik. U tom je bit će u konačnici pokazano da statične kulture u vrijeme ekonomske ekspanzije toleriraju korupciju, dok u vrijeme ekonomske recesije, političke vođe demokratskog režima bivaju kažnjeni zbog korupcije, bilo da je riječ o kazni zbog činjenja (korupcije) ili nečinjenja (protiv korupcije).

2. Definicija, uzroci i percepcija korupcije u Brazilu

2.1 Definicija korupcije

Kako bi se dalje razvila argumentacija i prikaz stanja korupcije u Brazilu, potrebno je prvenstveno odrediti okvire - što je korupcija, koliki su i kakvi utjecaji koruptivnih radnji na društvene i ekonomske faktore u jednoj organiziranoj političkoj zajednici. Osim toga, da bi se predstavilo zašto je i kako došlo do korupcije – koji su, dakle, uvjeti njenog nastanka – potrebno je priložiti zašto je bitno istraživati to područje. Uz to, važno je naglasiti društveni i vremenski kontekst koji će prikazati percepcija pripadnika određene zajednice na tu pojavu u njihovom društvu.

Korupcija se u praksi najjednostavnije definira kao "zloupotreba javnih resursa kako bi se pridobila osobna korist" (Bussel, 2015 u Mello, 2017: 4). Iako vrlo šturo objašnjenje, ono u najširim okvirima obuhvaća pojam korupcije. Spomenuta definicija podrazumijeva da osoba koja se nalazi na određenoj javnoj funkciji - bila ona politička poput predsjednika

države, ministra u vladi ili zastupnika u parlamentu, ili pak birokratska, poput službenika u državnom sektoru – koristi svoju političku, ekonomsku i društvenu moć te funkcije kako bi pridobio osobnu korist, nauštrb koristi cjelokupnog društva.

S obzirom da se javna korist nerijetko, barem prividno, može podudarati s osobnom koristi političkog ili birokratskog namještenika, može se ući u dubioznu sferu definiranja korupcije. Osim toga, koruptivne radnje mogu se nalaziti u takozvanoj institucionalnoj sivoj zoni, kada nisu dovoljno regulirane zakonom – mogu biti legalne, ali ne i legitimne. Tu su svakako i različiti oblici ‘razmjenske politike’ - kada jedan politički službenik napravi uslugu u zamjenu za drugu uslugu – te klijentelizam i lobiranje različitih skupina kojima su mete najčešće parlamentarni zastupnici, što također može biti i ilegalno i nelegitimno.

Najbolji primjer za korupciju kao ‘sivu zonu’ djelovanja političara u Brazilu dali su autori Power i Taylor u svom djelu “Corruption and Democracy in Brazil: The Struggle for Accountability” (2011). Oni navode da zamislimo da postoji političar na vlasti u jednoj brazilskoj saveznoj državi, koji se snažno zalaže i ‘cjenka’ sa federalnom vlašću da bi sagradio ogroman aerodrom u svojoj saveznoj državi. Nadalje, zamislimo da taj aerodrom nazove prema svom preminulom sinu, da bi potom odredio njegovu gradnju u blizini velike avenije koja se zove njegovim imenom. To bi zasigurno spadalo pod definiciju korupcije, ali istovremeno je ‘siva zona’ jer povlači pitanje legitimnosti, ali nije ilegalno. Primjer je izvučen iz stvarnog političkog života u Brazilu, a glavni protagonist priče jest senator Antonio Carlos Magalhaes iz savezne države Bahia.

Iz prethodno navedenih razloga svakako bolju definiciju korupcije – koja će biti temelj ovoga rada – dala je Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD): “Korupcija je zloupotreba političke, i moći i resursa koji proizlaze iz vlasti, od strane vladinih ili političkih službenika, kako bi se stekla nelegitimna, uglavnom i tajna, privatna korist” (OECD, 2007 u Mendes, 2015: 3).

Ova definicija obuhvaća ono suštinski bitno za ovaj rad, a to je da službenici koriste svoju moć da steknu nelegitimnu i tajnu korist, dakle ona koja nije odobrena političkim sustavom kakva demokracija jest.

Nadalje, iz same definicije proizlaze i njeni učinci koji mogu biti devastirajući - oviseći o njenom rasponu – za politički sustav, ekonomiju i društvo. To se poglavito odnosi na

razvojne države koje još nisu na zadovoljavajućoj demokratskoj razini. Merkelovim rječnikom rečeno - nisu 'ukotvljene' ili stabilne i sigurne demokracije (Merkel: 2004).

Kada je politički sustav prožet korupcijom, na ekonomskoj razini predstavlja prvenstveno dodatni trošak, jer subjekti uključeni u koruptivne radnje moraju izdvojiti dodatne resurse kako bi osigurali usluge od političkih aktera. Također, društvo se u cijelini osiromašuje poglavito kada je riječ o takozvanom pranju novca i neplaćanju državnih poreza. To je ono što se događa na najosnovnijoj razini, a na sistemskoj radi još veće procijepe u ekonomiji. "Korupcija sprječava ekonomski rast, onemogućuje međunarodnu financijsku pomoć, oslabljuje efikasnost sudskih institucija, umanjuje efikasnost i kvalitetu javnih usluga i perpetuira ekonomsku hijerariju nejednakosti" (Mello, 2017: 2).

Osim ekonomske razine, utjecaj je velik i na društvenoj razini, kako na horizontalnoj, tako i na vertikalnoj razini. Na horizontalnoj razini smanjuje socijetalno povjerenje među samim građanima, dok na vertikalnoj razini potkopava povjerenje u političke institucije države i njenu efikasnost u omogućavanju što boljeg života za što veći broj njezinih građana.

Upravo to potkopavanje povjerenja u politički, u ovom slučaju demokratski, režim vrlo je bitan faktor za Brazil koji je u 20. stoljeću dva puta pao pod autoritarnu vlast nakon krize demokracije. Prva republika (1889.-1930.) pala je pod pritiskom svjetske ekonomske krize uz 'velikodušnu asistenciju' korumpiranih političara, gdje je korupcija bila okidač pada demokracije. Druga je republika (1946.-1964.) došla na 'svjetla pozornice' nakon vladavine autoritarnog vođe Getulia Vargasa i potrajala nepuna dva desetljeća kada ju je svrgnula vojna elita i uspostavila militarni diktatorski režim (Skidmore, 1999).

Jedan od kulturnih političkih filozofa Alexis De Tocqueville, također je uvidio da je korupcija vrlo opasna za demokraciju jer "ljudi čak toleriraju korupciju u tiraniji jer je to 'prirodno stanje' u takvom načinu vladavine". Međutim, korupcija je "neprihvatljiva u demokratskom režimu jer obični ljudi se biraju da predstavljaju druge građane, a ne da rade protiv njih" (Da Silva, 1999: 27).

Uz to, korupcija alijenira ljude od svakodnevnog funkcioniranja u političkoj zajednici. Odnosno, čini ih apatičnima te smanjuje političku participaciju u sustavu, te tako stvara nezaustavljivu spiralu koruptivnih radnji i društvene, političke te ekonomske erozije. Iz tog razloga, navode Power i Taylor, korupcija kao pojava je značajnija u demokratskim režimima nego u drugačijim društvenim uređenjima jer "razjeda dva osnovna stupa

demokracije: jednakost građana i otvorenost u donošenju odluka” (Power, Taylor: 2011: 8).

Nakon definiranja korupcije, i argumentacije zbog čega potkopava društvenu, ekonomsku i političku efikasnost, u naredna dva potpoglavlja prikazat ću njene uzroke i zašto dolazi do takozvanog “paradoksa korupcije” (Juca, Renno, Melo, 2016: 4). Paradoks korupcije se odnosi na pojavu koja se opisuje time što su građani deklarativno izrazito protiv korupcije, ali unatoč tome, ona i dalje suvereno perpetuira političkim životom te korumpirani političari bivaju reizabrani na političke funkcije.

2.2. Kulturološki uzroci korupcije

Uzroci korupcije mogu biti mnogobrojni; od lošeg ekonomskog stanja zajednice koja je sklona pribjeći nelegalnim, nemoralnim i nelegitimnim radnjama kako bi pribjegla ‘lakoj zaradi’, preko niske razine obrazovanja naroda koji je potom sklon previdjeti koruptivne radnje i manipulaciji od strane korumpiranih državnih dužnosnika, do slabo razvijenog sektora kontrole poput institucija i medija. Svakako, jedni od bitnijih su institucionalni faktori koji se ogledaju u vidu loših i nedorečenih zakona koji ne pružaju zadovoljavajuće mehanizme, poput sankcija koji su krajnji mehanizam postupanja protiv korupcije. U ovom radu, svi ovi nabrojani uzroci korupcije podijeljeni su u dvije velike grupe koje mogu uvelike objasniti pojavu korupcije u Latinskoj Americi, pa tako i u Brazilu. Te dvije grupe odnose se na kulturološke uzroke korupcije te institucionalne uzroke.

“Korupcija je važan dio kulturnog fenomena Latinske Amerike, a ograničeni radijus identifikacije i povjerenja vodi slabom osjećaju za zajednicu i elastičnom etičkom kodeksu. Seymour Martin Lipset i Gabriel Salman Lentz pokazuju da stupanj korupcije neke države uglavnom ovisi o kulturi” (Kos-Stanišić, 2009: 48).

Latinska Amerika je kroz povijest, kako u svjetskim medijima, tako i u znanstvenoj literaturi poslovično portretirana kao regija koja je kulturološki uvjetovana za postizanje nezavidnih razina korupcije. Ni Brazil nije iznimka. A da u tome ima mnogo istine može se naći u brojnim znanstvenim radovima objavljivanim na tu temu (vidi Kos-Stanišić, 2009: 42).

Mnogi autori su krajem prošlog stoljeća počeli proučavati kulturu kao faktor društvene i ekonomske nerazvijenosti u Latinskoj Americi, a jedan od pionira u tome bio je Lawrence Harrison. On je napravio paralelnu studiju slučaja između Argentine i Australije, gdje se argentinska kultura, iako bitno različita od brazilske zbog različitog kolonizatora (portugalski u Brazilu, španjolski u Argentini), ipak može u velikim i glavnim crtama svesti pod zajednički nazivnik s državom proučavanom u ovom radu. Harrison je u svom radu identificirao dva oblika različitih kultura koja uvelike određuju razinu korupcije u državama. Te dvije kulture su progresivna i statična, gdje se progresivna odnosi na Australiju, a statična na Latinsku Ameriku, pa tako i na Brazil.

Latinsku, odnosno, statičnu kulturu određuje deset vrednota koje pospješuju nisku razinu razvoja kulture i konzekventno posreduje ka većoj razini korupcije. Tako, prema Harrisonu, statičnu kulturu odlikuje vremenska orijentacija prema prošlosti, na rad se gleda kao opterećenje, za razliku od progresivne kulture koja u radu vidi prostor za ekonomski napredak. Pripadnici statične kulture na štedljivost gledaju kao 'prijetnju egalitarizmu', a obrazovanje im predstavlja vrlo malo, točnije, ima marginalno značenje i smatraju da je ono 'samo za elitu'. Nadalje, ono što je najbitnije za ovaj rad, odnosi se na pogled kako se vidi napredak u životu. Dok progresivna kultura smatra da se napredovati može, i treba, prema zaslugama, statična kultura napredak vidi kao jedinu moguću opciju preko veza i obitelji. Dakle, nepotizam, ono što je usko vezano uz pojam i pojavu korupcije, vrlo je izražena vrednota statične - latinskoameričke - kulture. Uz to, vrlo bitna stavka je pogled na zajednicu i veze među ljudima. Progresivnu kulturu odlikuje povjerenje u širu zajednicu, dok se statične kulture koncentriraju prvenstveno na tradicionalne zajednice, kao što je obitelj, a Harrison tvrdi da povjerenje isključivo u obitelj vodi korupciji i nepotizmu. Posljedično iz prethodno navedenog, etički kodeks im je fleksibilan, a pravednost ovisi o vezama i novcu, dok se kod progresivnih kultura pravednost podrazumijeva sama po sebi. Za kraj, Harrison navodi da autoritet vrednuju u vertikalnom smjeru, za razliku od horizontalnog kod 'progresivaca', a utjecaj religije je izrazito velik (Kos-Stanišić, 2009: 42).

Iako Brazil ne pripada hispanskom kulturnom krugu zbog portugalske kolonizacije, uvelike je sličan i dijeli bitne odrednice hispanke kulture. Razlog tomu prvenstveno leži u iznimno velikom utjecaju Katoličke crkve koja je u srži i jedne i druge kulture. Henry Wells navodi četiri odrednice hispanke kulture kao ključne - "fatalizam, hijerarhija, ponos i muška superiornost" (Kos-Stanišić, 2009: 57). Fatalizam se odnosi na činjenicu da ljudi vjeruju

da životom vladaju sile kojima ljudi ne mogu upravljati i stoga se prepuštaju rezignaciji, apatiji i nedjelovanju, prepuštajući da se stvari odrade same po sebi. Hijerarhija je tipična za konzervativne kulture koje smatraju da su društvene pozicije i statusi određeni rođenjem te da se to ne može promijeniti, a nerijetko, i da ne bi smjelo. Ponos je pojava koja je izraženija kod tradicionalnih društava koje smatraju da je njihova povijest, kultura i tradicija superiornija od drugih, a redovno ide uz pojavu muške superiornosti u društvu koja vodi paternalizmu, mačizmu, i posljedično u suvremenim društvima, autoritarizmu.

Da je gore navedeno posljedica učenja Katoličke crkve, vidljivo je iz podataka *Latinobarometra* za razdoblje između 1996. godine i 2001. godine. Istraživanje je prikazalo da u Latinskoj Americi najveću potporu u društvu, što se institucija tiče, imaju upravo Crkva i vojska. Istraživanje je navelo da ljudi s južnoameričkog kontinenta vjeruju “tri puta više Crkvi nego drugoj po redu instituciji” (Kos-Stanišić, 2009: 60). Osim toga, u Brazilu je povjerenje u vojsku među najvišima u Latinskoj Americi, uz Ekvador i Venezuelu, a u Brazilu je potpora vojsci – koja je bila na vlasti od 1964. do 1985. godine - na 53%.

Sve te odrednice uvelike utječu na socijalni kapital kojeg Robert Putnam definira kao “zalihi društvenih normi i mrežu društvene angažiranosti” (Da Silva, 1999: 35). Socijalni kapital se odnosi na horizontalno i vertikalno povjerenje te suradnju među članovima određene zajednice koja omogućava funkcioniranje zajednice u društveno-političkom kontekstu, prvenstveno preko izgradnje društvenih, i zakonskih, normi i institucija. Glavni argument je da veća količina socijalnog kapitala omogućava bolji društveni, politički i ekonomski razvoj zajednice, odnosno u ovom slučaju, države Brazil. S druge strane, države sa niskom razinom socijalnog kapitala imaju velikih problema s uspostavljanjem funkcionalnog, nekorumpiranog, političkog sustava jer takav socijalni kapital “onemogućava stvaranje horizontalnih veza u društvu i s vremenom degenerira u autoritarnu i centraliziranu vladavinu” (Da Silva, 1999: 35). Mnoga istraživanja koja su se bavila Brazilom i razinom socijalnog kapitala u toj najvećoj latinskoameričkoj državi, pokazala su da Brazil ima jednu od najnižih razina društvenog kapitala u svijetu (Da Silva, 1999: 35).

Onemogućavanje stvaranja horizontalnih veza u društvu stvara nepovjerenje, sumnju i ljubomoru, kako prema ‘običnim sugrađanima’, tako i prema državnim dužnosnicima, a sve to rezultira niskom političkom participacijom. Srž demokratskog društvenog uređenja je participacija građana i suodlučivanje u pitanjima koje se odnose na njihov život.

Stoga je zaključak da statična kultura, pokretana konzervativnim i tradicionalnim vrednotama u društvu pod paskom velikog povjerenja u instituciju Crkve, uvelike snižava razinu socijalnog kapitala potrebnog za funkcionalnu participaciju u političkom životu zajednice. Iz tog razloga, što građani Brazila nisu uključeni i ne participiraju u procesu donošenja odluka vlasti te nisu zainteresirani za službu korektiva korumpiranoj eliti, politička korupcija u Brazilu uvelike ima plodno tlo za svoj razvoj.

Međutim, iako kultura uvelike utječe - uostalom i glavni je izvor institucija u državi - ona isto tako može biti promijenjena. Politička apatija i neparticipacija, kao i korupcija koji su dio statične kulture suzbijaju se normama, pravilima i strukturom, dakle stvaranjem snažnih institucija. Funkcionalni institucionalni sistem se, stoga, može kreirati uz zadovoljavajuću razinu političke volje elite. U Brazilu u globalu, nije postojala ta volja.

2.3. Institucionalni uzroci korupcije

Institucionalni okvir Brazila vrlo je složen zbog nekoliko važnih faktora koji istovremeno imaju moć te, između ostalog, koriste tu moć kako bi sebi maksimizirali korist, usput potkopavajući druge aktere pri krojenju politike. Najbitnije odrednice brazilskog institucionalno-političkog okvira, koje će biti posebno razrađene u svakom dijelu jesu federalizam, prezidencijalizam, četiri aktera veta u političkom životu Brazila te izborni sustav.

Brazil je usvojio Ustav 1988. godine, a mnogi znanstvenici, prvenstveno brazilski, slažu se da je temeljni akt te države ostavio poprilično velik prostor za njegovo dvosmisleno i nekonzistentno tumačenje. Iako sadrži 245 članaka i 70 prijelaznih odredbi, tvorci Ustava - članovi Kongresa, njih 559 – ostavili su netaknutima institucionalne defekte političkog sustava i prekomjerne prerogative za oružane snage koji su vladali Brazilom do 1985. godine, kada je izvršena mirna tranzicija u demokratski režim. Unatoč tolikom broju članaka, ustavotvorci su ostavili otvoreno pitanje samog uređenja građanima - hoće li biti republika ili monarhija te hoće li usvojiti prezidencijalizam ili parlamentarizam. Građani su se 1993. godine na referendumu odlučili za prezidencijalističku republiku. Prema riječima ustavno-pravnog stručnjaka Keitha S. Rosenna: "Proces kojim se usvojio brazilski Ustav iz 1988. godine osigurao je da završni proizvod bude 'papazjanija' nekonzistentnih i savijenih odredbi" (Bruneau, 2016: 1).

Ustavom je određeno da će političko uređenje države biti federalizam, koji podrazumijeva podjelu suverenosti između središnje vlade i pokrajinskih (saveznih) država koji imaju visok stupanj autonomije u Brazilu. Federalizam ima svojih loših i dobrih strana, odnosno, “ironija je što federalizam ima važnu ulogu u tranziciji, a u razdoblju demokratske konsolidacije znači zapreku. Time je federalizam glede demokratizacije mač s dvije oštrice” (Kos-Stanišić, 2009: 61). Općenito pozitivna strana federalizma označava veću autonomiju saveznih država, samim time glas građana iz pokrajine se ‘više čuje’, odnosno imaju veću šansu sudjelovati u kreiranju državnih politika, što je u suštini demokratskog režima. S druge strane, decentralizirajući moć krovne federalne vlade, smanjuje se mogućnost implementacije politika i cijeli *policy-making* proces, odnosno proces donošenja odluka čini sterilnijim, sporijim i neefikasnim.

Prezidencijalizam i federalizam su u Brazilu stvorili četiri veto aktera, jer uz predsjednika i savezne države tu je još i dvodomni nacionalni parlament, a sastoji se od Donjeg doma (*Camara dos Deputados*) i Gornjeg doma (*Senado Federal*). Takozvana ‘igra pogađanja’ između predsjednika države i federalnih država uvelike otežava provedbu reformi na nacionalnoj razini. Uz političku, savezne države imaju administrativnu i ekonomsku autonomiju, a federalizam je ograničavao inicijative federalne vlade u tri kritična područja u razdoblju od uspostave Treće republike do 1994. godine. Ta kritična pitanja bili su dugovi saveznih vlada prema državi, postojanje banki saveznih država i fiskalna decentralizacija. S obzirom da je za promjenu zakona u državi potrebno 60% glasova iz Donjeg i iz Gornjeg doma, svakog posebno, a uz visoku stopu odsutnosti sa sjednica, bilo je gotovo nemoguće pridobiti toliku podršku. Predsjednik države je 1994. godine tako preuzeo dugove saveznih država na federalnu državu i time okončao period koji se još naziva i “pljačkaškim federalizmom” (Samuels, Mainwaring, 2004 u Kos-Stanišić, 2009: 170).

Bitno je još naglasiti da 27 saveznih država ima po tri senatora u Gornjem domu parlamenta, bez obzira na njenu veličinu. Tako da najmanja država sa 200 tisuća stanovnika ima jednak broj zastupnika u parlamentu kao i najveća država Sao Paulo sa 31 milijunom stanovnika. To stvara izrazitu nadpredstavljenosti manjih država i potkopava demokratski legitimitet parlamenta.

Da bi se stvar u potpunosti zakomplicirala i omogućila procvat korupcije, ustavotvorci su se pobrinuli uređenjem izbornog sustava.

Predsjednik Brazila bira se apsolutnom većinom glasova u prvom krugu. Ukoliko nijedan kandidat nije dobio većinu glasova u prvom, tada dva kandidata s najvećim brojem glasova pristupaju drugom krugu gdje će se apsolutnom većinom odlučiti o predsjedniku države. Ovakav većinski izborni sustav u predsjedničkim izborima karakterističan je za sve demokratske sustave s kompetitivnim izborima. S druge strane, predstavnici u parlamentu, za njegov Donji dom, biraju se na razmjernim izborima s otvorenim listama što uzrokuje dva efekta. Prvi je visoka fragmentiranost parlamenta zbog proporcionalnog predstavnštva, a druga se ogleda u vrlo slaboj stranačkoj privrženosti. Mandat senatora u Gornjem domu traje osam godina, s time da se trećina mijenja nakon četiri godine, dok preostale dvije trećine nakon sljedećih četiri godine. Što se mandata zastupnika u Donjem domu tiče, njihov traje četiri godine.

Predsjednik države je najjača figura na političkom polju Brazila, koji je ujedno i predsjednik vlade. Bira ga narod, a koalicije koje se sklapaju prije izbora ne obvezuju ih i za postizbornu suradnju. Također, predsjednik države ima dvije vrste zakonodavnih ovlasti, proaktivnu i reaktivnu. Proaktivna je moć izdavanja dekreta, dok je reaktivna pravo veta.

Kombinacija višestranačkog sustava sa prezidencijalizmom pokazala se pogubnom za Brazil i njegovu demokraciju. Zbog visoke fragmentiranosti parlamenta, teško je oformiti vladajuću većinu, stoga je Brazil s vremenom razvio “koalicijski prezidencijalizam” (Power, Raile, 2008: 2). Termin označava pojavu u kojoj se predsjednik Brazila mora ponašati poput premijera u pojedinim europskim državama s višestranačkim i razmjernim izbornim sustavom. To znači da je osuđen na sklapanje širokih koalicija u kojima dijeli političku moć sa koalicijskim partnerima te stvara politike i zakone u dogovoru s njima.

Visokofragmentirani stranački sustav omogućava još jednu negativnu nuspojavu, gledajući iz kuta *policy-maker*a. Ta negativna nuspojava jest vrlo niska razina stranačke stege i velika fluktuacija političara koji često mijenjaju stranke. Više od trećine zastupnika Donjeg doma promijeni barem jednu stranku tijekom svog mandata, dok neki to naprave čak i sedam puta (Desposato, 2006: 63). To, osim što predstavlja problem predsjedniku pri sklapanju koalicija, jer nikad nije u potpunosti siguran da ima dovoljno ‘ruku’ za provući određeni zakon, također predstavlja i normativni i moralni problem jer se građani - glasači - teže identificiraju sa određenim strankama i njihovim politikama. Također, sa moralne strane, građani gube vjeru u stranački sustav i promatraju političare kao oportuniste kojima javni interes nije u prvom planu.

“Brojna literatura je pokazala veze između karakterističnih političkih institucija i političke korupcije(...) i ustanovila da prezidencijalizam, federalizam i proporcionalno predstavništvo su povezani s većom razinom percipirane korupcije (iako postoje autori koji tvrde drugačije op.a.)” (Power, Raile, 2008: 2).

Uz gore navedeni citat, na istom tragu je i Mainwaring. On tvrdi da nijedna od 31 stabilne demokracije (definiranih kao demokracije koje su trajale uzastopnih 25 godina) u svijetu nema takvu institucionalnu konfiguraciju, a tri glavna razloga zbog kojih je ta kombinacija pogubna, navodi Kos-Stanišić:

“Prvo, vjerojatnije je da će višestranački prezidencijalizam dovesti do nepokretnosti – zastoja odnosa izvršne i zakonodavne vlasti. Predsjednici često trebaju za svaku pojedinačnu temu stvarati zakonodavnu koaliciju, čime nalikuju manjinskoj parlamentarnoj vladi koja ostaje na vlasti sve dok ima potrebnu većinu. Zakonodavci mogu blokirati predsjednikove akcije, te je često predsjednik ‘slabija’ izvršna vlast od premijera. Drugo, vjerojatnije je da će prije višestranačje, nego dvostranačje (ne postoje ekstremne stranke) dovesti do ideološke polarizacije. Treće, kombinacija višestranačja i prezidencijalizma dodatno se komplicira u međustranačkim koalicijama(...) predsjednik bira kabinet pa se stranke osjećaju manje odgovorne za potporu vladi(...) zastupnici čija je stranka u vladi (ima ministra) učestalo pojedinačno ne podupire vladu; vjerojatnije je da će se raspasti koalicija stranaka” (Kos-Stanišić, 2009: 66).

U prethodnim recima predstavljeno je što je korupcija, koje su njene implikacije te koji su njeni kulturološki te institucionalni uzroci. Prije sljedećeg poglavlja u kojem će biti razrađena korupcija u Brazilu za vrijeme vladavine Radničke stranke, predstavljen će biti perceptivni izraz korupcije u toj državi. Poseban naglasak je na pitanju kako Brazilci percipiraju korupciju, kako bi se stekao dojam o njenim sveobuhvatnim krakovima.

2.4. Percepcija korupcije u Brazilu

Podaci iz istraživanja javnog mnijenja o korupciji u Brazilu vrlo su indikativni. Podaci pokazuju da rasprave o korupciji u svjetskim medijima, naravno i u znanstvenoj zajednici, u toj državi imaju veliko uporište. Korupcija je mahom, u cijelom periodu vladavine Radničke stranke percipirana kao najveći, ili barem drugi najveći, problem u državi.

Tablica 1. Istraživanje Američkog Barometra o percepciji građana Brazila o najvećem nacionalnom problemu (2006.)

<i>Country</i>	<i>Pervasiveness of Corruption</i>	<i>Economic Security</i>	<i>Personal Security</i>
Brazil	13	1	4
Ecuador	13	32	3
Honduras	10	13	32
Paraguay	10	7	5
Nicaragua	9	15	2
Panama	9	8	17
Bolivia	7	24	2
Costa Rica	7	18	16
Guyana	7	5	20
Mexico	6	11	15
Peru	6	15	7
Haiti	4	6	13
Guatemala	3	6	39
Colombia	2	4	5
Jamaica	2	4	50
Chile	1	3	39
El Salvador	1	22	38
Uruguay	1	15	6

* Izvor: *Americas Barometar 2006* (Power, Taylor, 2011: 5)

Percepcija građana Brazila o najvećem nacionalnom problemu prema istraživanju Američkog Barometra 2006. godine na uzorku od 1500 ispitanika. Pitanje je glasilo: "Prema vašem mišljenju, koji je najozbiljniji problem s kojim se suočava vaša država?" Odgovori su izraženi u postocima.

Iz navedene tablice vidljivo je sljedeće: na pitanje ‘Koji je najveći problem s kojim se vaša država suočava?’, građani Brazila su od svih država Latinske Amerike na čelu sa odgovorom ‘korupcija’. Istraživanje je provedeno 2006. godine, nakon što je Luiz Inacio Lula Da Silva ‘preživio’ *Mensalao* skandal i osvojio drugi mandat. U narednim poglavljima će se podrobnije proučiti i analizirati navedeni skandal.

Da se stvari nisu puno promijenile s vremenom vidljivo je iz sljedeće tablice. Štoviše, nakon izbijanja *Lava Jato* skandala - najvećeg korupcijskog skandala u povijesti Brazila o kojem će također biti više rečeno u narednim poglavljima – percepcija korupcije se i pogoršala. Tome najbolje svjedoči istraživanje *Transparency Internationala* koji u svom godišnjem *Corruption Perceptions Index*-u okupljaju i sumiraju rezultate relevantnih istraživanja javnog mnijenja u preko 150 država.

Tablica 2. Percepcija korupcije u Brazilu prema Transparency International Corruption Perceptions Index-u (2017.)

2017 Rank	Country	2017 Score	2016 Score	2015 Score	2014 Score	2013 Score	2012 Score	Region
91	Bosnia and Herzegovina	38	39	38	39	42	42	Europe and Central Asia
91	Guyana	38	34	29	30	27	28	Americas
91	Sri Lanka	38	36	37	38	37	40	Asia Pacific
91	Timor-Leste	38	35	28	28	30	33	Asia Pacific
96	Brazil	37	40	38	43	42	43	Americas
96	Colombia	37	37	37	37	36	36	Americas
96	Indonesia	37	37	36	34	32	32	Asia Pacific
96	Panama	37	38	39	37	35	38	Americas
96	Peru	37	35	36	38	38	38	Americas
96	Thailand	37	35	38	38	35	37	Asia Pacific
96	Zambia	37	38	38	38	38	37	Sub Saharan Africa
103	Bahrain	36	43	51	49	48	51	Middle East and North Africa
103	Côte d'Ivoire	36	34	32	32	27	29	Sub Saharan Africa

* Izvor: https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017

Transparency International Corruption Perceptions Index za 2017. godinu. Godišnji izvještaj međunarodne nevladine organizacije Transparency International o percepciji korupcije građana u određenoj državi. Bodovanje je na razini od 0 do 100, gdje 0 označava

državu s izrazito raširenom korupcije, a 100 odgovara potpuno čistoj i transparentnoj državi.

Brazil se nalazi na diobi 96. mjesta sa bodovnim rezultatom 37 (0 označava izrazito visoku korupciju, dok 100 označava izrazito čistu i transparentnu državu) u 2017. godini. Osjetni je ovo pad koji Brazil bilježi od od 2014. godine i izbijanja *Lava Jato* skandala kada se nalazio na 69. mjestu, da bi iz godine u godine padao i došao do vrlo niskog rezultata prošle godine. Iz *Transparency Internationala* navode da je prosječni zbroj bodova 43, a Brazil ima šest bodova manje od toga. Iz toga se može zaključiti da je javnost izrazito svjesna koliko su tamošnje društvo i politički sustav u cjelini prožeti korupcijom.

Osim toga, relevantna istraživanja proveli su i *IBOPE* te *Latinobarometro*. Potonji je u 2015. godini utvrdio da su građani Brazila kao najveći problem u državi naveli korupciju, dok je *IBOPE*-ovo istraživanje javnog mnijenja za 2016. godinu utvrdilo da je najčešći problem spomenut među stanovnicima Brazila bila nezaposlenost, a odmah potom korupcija.

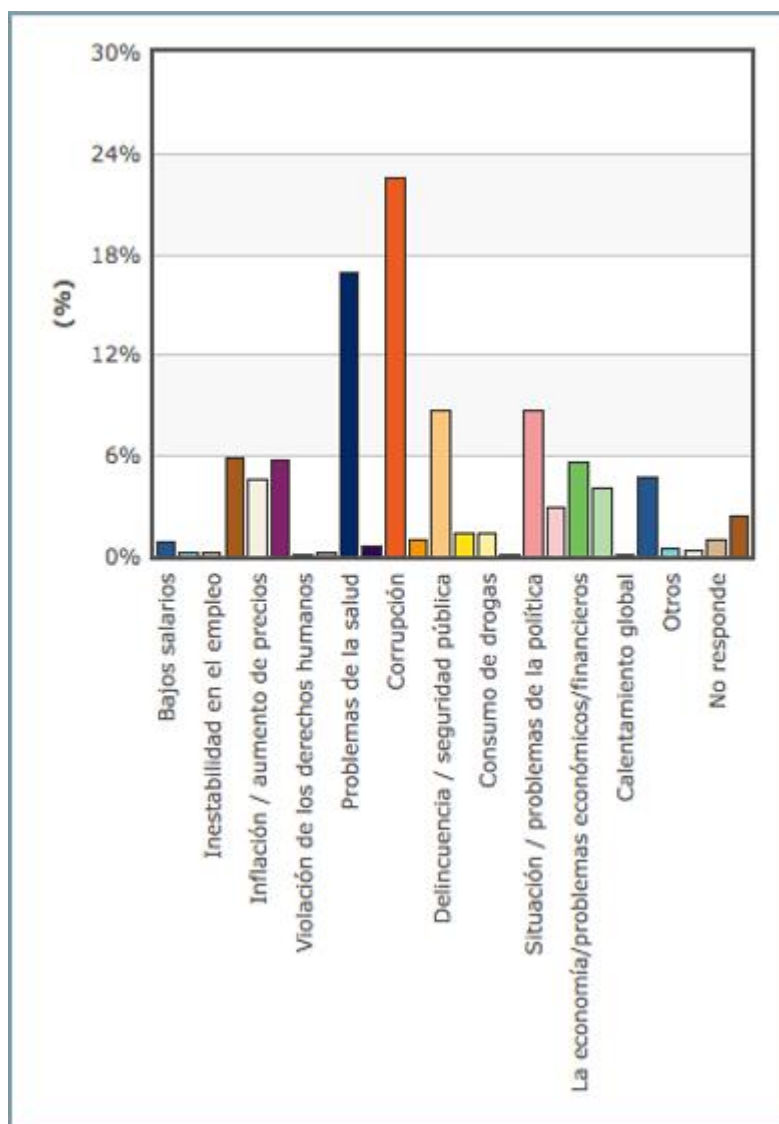
Tablica 3. *IBOPE*-ovo istraživanje javnog mnijenja u Brazilu (2016.) o percepciji najvažnijeg problema u državi

* Izvor: *IBOPE*-ovo istraživanje javnog mnijenja 2016 (Melo, 2017: 30)

Istraživanje javnog mnijenja agencije IBOPE iz 2016. godine. Pitanje ispitanicima je glasilo: “Prema vašem mišljenju, što smatrate najvažnijim problemom vaše države?” Od vrha prema dnu, odgovori u postocima su sljedeći: nezaposlenost, korupcija, zdravlje, javna sigurnost/nasilje, niske plaće, droga, kvaliteta obrazovanja, visoke kamatne stope, suše/nestašica vode, siromaštvo/glad. Korupcija se nalazi na drugom mjestu sa 32% ispitanika koji su stavili korupciju na prvo mjesto najvećeg državnog problema u Brazilu.

Tablica 4. Latinobarometro istraživanje javnog mnijenja u Brazilu (2015.) o percepciji najvažnijeg problema u državi

* Izvor: Latinobarometro, istraživanje javnog mnijenja, 2015 (Melo, 2017:29)

Istraživanje javnog mnijenja agencije Latinobarometro iz 2015. godine. Pitanje ispitanicima je glasilo: „Prema vašem mišljenju, što smatrate najvećim problemom u državi?“ S lijeva prema desno odgovori u postocima su sljedeći: niske plaće, nesigurnost pri zapošljavanju, inflacija, kršenje ljudskih prava, zdravstveni problemi, korupcija, javna sigurnost, konzumacija droga, politička situacija, ekonomski/financijski problemi, globalno zatopljenje, ostalo i nema odgovora. Korupcija je označena kao najveći problem sa 22.5% ispitanika koji su je detektirali kao najveći problem u državi.

3. Brazil za vrijeme vladavine Lule Da Silve (2003.-2011.)

3.1. Uvjeti dolaska na vlast Radničke stranke

Brazilska ekonomija prošla je nekoliko bitnih faza razvoja. Uspostavom Prve republike gospodarska se aktivnost specijalizirala na proizvodnju dva do tri poljoprivredna proizvoda, što se ogledalo i u političkom životu zemlje. Naime, Prva republika prozvana je ‘*Cafe com Leite*’ (‘kava s mlijekom’) jer su predsjednici dolazili iz dvije savezne države - Sao Paulo (proizvodnja kave) i Minas Gerais (proizvodnja mlijeka), koje su gospodarski bile najvažnije u državi (Kos-Stanišić, 2009: 159). Nakon toga, došao je period ekspanzije izvoza kada je počela rasti radnička klasa u Brazilu, da bi ‘padom’ svjetske ekonomije nakon Velike depresije primat preuzela supstituirana industrijalizacija. Tijekom tog perioda došlo je do uzdizanja vladavine Getulia Vargasa, autoritarnog vođe koji je na vlasti bio do početka Druge republike (dijelom i u tom periodu). Supstituirana industrijalizacija karakterizirala je brazilsku ekonomiju i tijekom militarne vlasti, sve do kraja 80-ih godina prošlog stoljeća, kada na velika vrata stiže neoliberalizam pod novim predsjednikom Fernandom Collorom de Melom.

Uzastopne reforme od 1988. godine pravdale su se ‘iscrpljenim resursima države’ i velikom inflacijom koja je uzdrmala Brazil u tom periodu. Nove reforme podrazumijevale su nekoliko različitih mjera. Liberalizirali su se uvoz, financije i tok kapitala općenito, uz privatizaciju industrije i infrastrukture. To je sve praćeno fleksibilizacijom tržišta rada te institucionalizacijom kontrakcijskih fiskalnih i monetarnih politika integriravši tako domaći sa stranim kapitalom. Tako su “individualni pomaci u politikama prerasli u punopravnu tranziciju ka neoliberalizmu pod vodstvom predsjednika Fernanda Collora

(1990.-1992.) kojeg je potom osigurao 1994. Plan stabilizacije inflacije reala pod predsjednicima Itamarom Francom (1992.-1994.) i Fernandom Henriqueom Cardosom (1995.-1998., 1999.-2002.)” (Saad-Filho, 2015: 6). Svi navedeni predsjednici pripadali su Brazilskoj socijaldemokratskoj stranci (*Partido da Social Democracia Brasileira* – PSDB), što autori Alfredo Saad – Filho i Armando Boito opravdano karakteriziraju kao “krivo nazvanom strankom” (Boito, Saad-Filho, 2016: 7).

Tranzicija ka neoliberalizmu imala je ogroman utjecaj na promjenu društvene strukture u Brazilu i obrasce zapošljavanja. Iako je Brazil stavio pod kontrolu abnormalno visok rast inflacije iz prethodnog perioda, uz povećanje proizvodnje u 1990.-ima - predvođeno novim proizvodnim metodama i tehnologijama, podugovaranjima poslova velikih razmjera i paradigmatškoj promjeni u proizvodnji koja se sada koncentrirala na dobra dodatne vrijednosti sa nižom cijenom na svjetskom tržištu - s druge strane, “zaposlenost u proizvodnji je pala za 40%, gubitkom milijun i pol radnih mjesta” (Saad-Filho, 2015: 6).

Po starim ekonomskim postulatima Johna Maynarda Keynesa, oca makroekonomije, toliki pad zaposlenosti očekivano je rezultirao padom agregatne potražnje i, posljedično, investicija. Kako navodi Saad-Filho (2015), posljedice su bile pogubne jer je Brazil pao sa 8. mjesta najvećih ekonomija u svijetu (1980. godine) na 14. mjesto dvadeset godina kasnije. Osim toga, 54% poslova nastalo u 1990-ima, bio je takozvani ‘rad na crno’, a takav rad zapošljavao je čak 25% radne populacije Brazila. Nezaposlenost u velegradskim naseljima je sa 8.7% iz 1989. godine narasla na 18.3% devet godina kasnije. Uz to, ekonomiju je pratio i fiskalni pad u državnom proračunu unatoč uvedenim mjerama štednje i povećanju poreza za 10 postotnih bodova BDP-a, a javni dug je narastao sa 33% u 1993. godini na 55% pet godina potom. Zbog toga, vlada je srezala 1994. godine potrošnju na socijalne programe za 20%, dok je za 15% srezan budžet namijenjen saveznom državama, iako je Ustavom utvrđeno da se vlade moraju brinuti o socijalno-ekonomskoj redistribuciji. “Veliki politički i medijski pritisak tvrdio je da su univerzalni (socijalni op.a.) programi ili nepoželjni ili se ne mogu priuštiti i da samo ekonomski konstantno siromašni i ‘zaslužni siromašni’ smiju dobivati (ograničenu) državnu potporu” (Saad-Filho, 2015: 7).

Sve to dovelo je PSDB do toga da je izgubio potporu glasača, što je “kulminiralo sa upitno provođenim privatizacijama, niskom stopom zaposlenosti, rasprostranjenošću rada na crno i lošim upravljanjem valutom (valutna kriza 1999. godine)” (Loureiro, Saad-Filho, 2018: 13). Tada je na izborima 2002. godine pobijedila Radnička stranka na čelu sa svojim

predsjedničkim kandidatom Inaciom Lulom Da Silvom. Mandat mu je službeno počeo 1. siječnja 2003. godine.

3.2. Lulin prvi mandat (2003.-2007.) i rast ekonomije

Radnička stranka (*Partido do Trabalhadores*) u Brazilu formirana je 1980. godine, tijekom vladavine (i postupnog pada vladavine) vojske. Nastala je kao *grassroots* i *bottom-top* koalicija radničkih aktivista, sindikata, lijevo orijentiranih pripadnika Katoličke crkve i intelektualaca, koja se primarno borila za rušenje militarne vladavine u njihovoj državi koja je trajala do 1985. godine. Proizlazeći iz radničkog pokreta koji se borio protiv brazilskog sustava prožetog korporativnim regulacijama u to doba, Radnička stranka je pomogla utemeljiti široki bezemljaški pokret koji je s vremenom postao najveći i najbolje organizirani takav pokret u Latinskoj Americi. Istovremeno je mobilizirao građane za prve demokratske izbore kako bi se u potpunosti svrgnula vojna vlast u državi. “Radnička stranka često je opisivana kao jedina brazilska stranka koja je istinski osnovana kroz socijalnu mobilizaciju, a ne od strane političke elite.” (Hunter: 2007: 447)

Radnička stranka spada pod ‘izvanjski mobilizirane stranke’, koje karakterizira činjenica da su “uspostavljene od strane vođa koji ne drže pozicije u vlasti u tom aktualnom režimu. One se planiraju izboriti za svoj put u u politički sustav mobilizacijom i organizacijom unutar masovnih izbornih jedinica” (Shefter, 1994 u Hunter, 2007: 446). Takve stranke se redovno orijentiraju na dugoročnu izgradnju nauštrb kratkoročne strategije maksimiziranja dobitka glasova na izborima. Osim toga, nerijetko ih karakteriziraju snažne vođe sa snažnom ideološkom odanošću koji se ne okreću lako kako ‘politički vjetrovi pušu’ te ne pribjegavaju taktikama i strategijama koje će ih pretvoriti u klasične *catch-all* stranke. “Naprotiv, podrijetlo izvanjski mobilizirane stranke oblikovat će njihovu buduću orijentaciju i organizaciju prožimajući ih ideološkim, *policy-seeking* kalupom” (Hunter, 2007: 446).

Ipak, vrijeme je pokazalo da se Radnička stranka s vremenom uvelike transformirala što joj je kasnije omogućilo dolazak i opstanak na vlasti, ali s vremenom i prouzrokovalo njen pad nakon 14 godina vladavine.

Jedan od utemeljitelja stranke bio je Luiz Inacio Lula Da Silva koji se kandidirao na predsjedničkim izborima 1989. godine i skoro po prvi puta postao predsjednikom. Ipak,

“njegova izrazito ljevičarska ideologija sa svojim poveznicama sa radničkim sindikatima uplašila je ekonomsku elitu i, u konačnici, dala poziciju predsjednika Colloru de Melu” (Ballan, 2014: 72). Lula se potom kandidirao na predsjedničkim izborima 1994. i 1998. godine, ali u oba navrata pobijedio ga je PSDB-ov Cardoso.

Lula je, zbog navedenih razloga iz prethodnog potpoglavlja, 2002. godine pobijedio na predsjedničkim izborima i postao prvi “slabo obrazovani i lijevo orijentirani radnički vođa” na mjestu predsjednika Brazila (Kos-Stanišić, 2010: 54). Kako navodi Kos-Stanišić, Lula je bio aktivan na političkom ‘bojnom polju’ od ranih tinejdžerskih dana kada je zaradio ozljedu na radu i izgubio mali prst lijeve ruke. Kako nije imao policu zdravstvenog osiguranja, bolnica mu nije htjela pružiti pomoć, što ga je nagnalo na politički aktivizam koji se s vremenom još više rasplamsao tijekom Brazila pod vojnom vlašću. Nakon uspostave Treće republike, 1986. godine po prvi put je izabran u Kongres, da bi šesnaest godina poslije došao na mjesto predsjednika države.

Lula, i Radnička stranka na čelu s njim, s vremenom su ‘smekšali’ retoriku i zalaganje za uspostavu socijalizma. Period njegove vladavine Brazilom u dva mandata bio je karakteriziran pragmatizmom, socijalnim programima, ali i korupcijom. Iako je na vlast došao retorikom koja je potkopavala politike PSDB-ovog Cardosa, Lula se odlučio na nastavak političkih i ekonomskih programa koje je provodio njegov prethodnik. Njegova vlada se “odlučila za reformističku politiku koja je uključivala usvajanje novih zakona o mirovinama, porezima, radničkom i sudskom zakonodavstvu i reformi sveučilišta(...) obnovio je sve aranžmane s MMF-om (...) (i) pridržavajući se uvjeta MMF-a vlada je uspjela 2005., dvije godine prije roka, isplatiti sve dugove” (Kos-Stanišić, 2010: 55).

Ipak, da bi postigao ciljane reforme i proveo redistributivne politike, Lula je morao politički žrtvovati podosta.

Naime, zbog velike fragmentacije političkog sustava u Brazilu, poglavito u parlamentu, Radnička stranka nijednom tijekom vladavine Lule, i njegove nasljednice Dilme Rousseff, nije imala većinu u parlamentu. Štoviše, u Donjem domu nikada nije imala više od jedne trećine svojih zastupnika. Iz tog razloga, Lula je bio prisiljen na stvaranje koalicija kako bi oformio vladu u klasičnom primjeru ‘koalicijskog prezidencijalizma’. Ovaj termin opisan je u prethodnom poglavlju.

Premda se smatralo da je Lula naučio na greškama opozvanog predsjednika PSDB-a Collora, vrijeme će pokazati da se to nije dogodilo. Sam Collor opozvan je 1992. godine

zbog optužbi za korupciju u kojoj je njegov čelni čovjek za skupljanje financija za kampanju sudjelovao u velikoj korupcijskoj mreži podmićivanja i uzimanja ‘provizije’ - novcem kojim se i sam Collor služio u privatne svrhe (Geddes, Neto, 2007: 641). Međutim, objašnjenje zašto je Collor opozvan, a njegovi korumpirani prethodnici nisu platili danak korupciji, leži u jednoj bitnoj činjenici. Collor jedini nije imao stabilnu koalicijsku vladu, nego se odlučio za strategiju stvaranja *ad hoc* koalicija, oslanjajući se na svoju popularnost.

Iz tog razloga, Lula je bio primoran stvoriti koalicijsku vladu. U prvoj godini vladavine sudjelovalo je osam stranka, a od 2004. godine u koaliciju je ušao i - lijevo orijentiranima omraženi – PMDB (*Partido do Movimento Democrático Brasileiro*). Navedena stranka je klasična *catch-all* stranka bez rafinirano razrađene ideologije koja se kreće oko centra, a okuplja različite profile ljudi koji, barem u očima javnosti, većinom imaju kratkoročni cilj, a to su – kolokvijalnim rječnikom rečeno - ‘fotelje’.

Dolaskom na vlast u siječnju 2003. Lula je proširio kabinet ministara sa 21 na 35 (Pereira, Power, Raile, 2008: 13). S obzirom da je to Radničkoj stranci bio prvi mandat na vlasti, Lula je njoj namijenio čak 20 ministarskih pozicija kako bi zadovoljio sve unutarstranačke frakcije. Najviše je pozicija išlo njegovom, ‘desnom krilu stranke’, *Campo Majoritario*, 65%, točnije trinaest ministarskih mjesta za 52% potpore unutar same Radničke stranke. Novopridošli član koalicije PMDB, koji je bio najveća opozicijska stranka u Kongresu prije stupanja u ‘ljubavnu vezu iz koristi’ s Radničkom strankom, dobio je samo dvije ministarske pozicije. To je izazvalo veliki pad predstavljenosti vladajućih stranaka u kabinetu. Odnosno, nesrazmjer zastupljenosti stranaka na vodećim funkcijama se povećao. To je posebno važno naglasiti, imajući na umu da Radnička stranka nije imala ni trećinu glasova u Kongresu za podupiranje vlade. Sve to dovelo je do posezanja za koruptivnim akcijama Luline administracije, poznatim kao skandal *Mensalao*, kojega ću više objasniti kasnije u tekstu.

Ipak, uz široku koaliciju i različite koruptivne radnje njegove stranke, Lula je uspio oporaviti ekonomiju.

Brazil je pod Lulom u oba mandata doživio veliki ekonomski rast koji se može podijeliti u dvije faze: “Inicijalni rast potaknut je devalvacijom valute real 1999. godine i globalnim ekonomskim ‘boom’-om, dok je drugi vezan uz ekspanziju kineske potražnje za primarnim sirovinama” (Loureiro, Saad-Filho, 2018: 5). Između 2001. i 2005., izvoz je narastao za 64%, dok su cijene rasle za 24%. Kako navode Loureiro i Saad-Filho (2018), izvoz je

zaslužan za rast agregatne potražnje i to u rasponu od 43% između 2003. i 2005., a globalni rast ekonomije Brazila je donio veliki porast po pitanju izravnih stranih ulaganja – do 2004., neto priljevi od stranih izravnih ulaganja iznosili su oko 15 milijardi američkih dolara, dok su do 2011. godine neto priljevi narasli na čak 116 milijardi dolara godišnje.

S obzirom na veliku kinesku potražnju za sirovinama, Brazil je bilježio velike zarade od oporezivanja izvoza i time zakotrljao ciklus rasta. To je, posljedično, omogućilo povećanje zakonski određene razine minimalne plaće i razne socijalne programe koji su podigli slojeve društva koji su bili ispod razine siromaštva.

Godišnji rast zakonski određene minimalne razine plaće, određen na federalnoj razini, uvelike je pogurao razvoj Brazila i utjecao na izrazito smanjenje nejednakosti prihoda. Lulina administracija bila je izrazito aktivna po pitanju kreiranja politika o razini minimalne plaće. Reforme iz 2011. - kao i 2015. godine pod Dilmom Rousseff – garantirale su da će nominalna vrijednost minimalne plaće biti prilagođavana svake godine kako bi pokrila inflacijski rast i rast BDP-a promatran u zadnje dvije godine. Kako navode ekonomski autori Laura Carvalho i Fernando Rugitsky (2015), ono što je najfrapantnije za ekonomiste koji se bave pitanjem rada, iz neoklasične ekonomske tradicije, jest to što je brzi rast minimalnih plaća išao u kombinaciji sa supstancijalnim padom ‘rada na crno’ i smanjenju stope nezaposlenosti. “U ovom kontekstu, nisu iznenađujući empirijski dokazi koji su u Brazilu pokazali da je povećanje razine minimalnih plaća, ne samo preusmjerilo distribuciju plaća prema siromašnijima, tako povećavajući razinu cjelokupnih prihoda, nego je i disperziralo plaće smanjivši veliku nejednakost plaća među zaposlenima” (Carvalho, Rugitsky, 2015: 2-3).

Uz veliku aktivnost na području povećanja minimalne plaće, Lulina administracija diljem Latinske Amerike, pa i u svijetu, postala je prepoznata po uspješnim programima socijalne pomoći.

3.3. Socijalni programi – *Fome Zero* i *Bolsa Familia*

Lulina administracija je u dva mandata implementirala 31 socijalni program, od čega je nekoliko bilo nastavak politika Lulinog prethodnika Cardosa. Putem takozvanih uvjetovanih novčanih transfera (*conditional cash transfers* – u daljnjem radu samo CCT) administracija Lule je uspostavila program socijalne pomoći za najugroženije članove

društva. “Instrument CCT-a rasprostranjen je diljem Latinske Amerike, a slične programe imaju i Meksiko (*Oportunidades*), Kolumbija *Familias en Accion*), Čile (Subsidio Unitario Familiar), Nikaragva (*Red de Proteccion Social*), Argentina (*Jefes de Hogar*) i Ekvador (*Bono de Desarrollo Humano*)” (Hall, 2006: 691).

Ipak, Brazil pod Lulom je imao uvjerljivo najuspješniji program pod grupnim nazivom *Fome Zero*, odnosno kasnije *Bolsa Familia*. Uvjetovani novčani transferi (CCT) su mreže politika koje obuhvaćaju određene novčane transfere kućanstvima koji se ili nalaze u ekstremnom siromaštvu ili su u velikoj opasnosti od siromaštva, poglavito kućanstva s djecom. Novčani benefiti se uglavnom isplaćuju majkama u kućanstvu, kako bi se istodobno i osnažio status žena u društvu. Ipak, teško je pobjeći od činjenice da je i to rezultat patrijarhalnih odnosa u brazilskom društvu u kojem se ‘očekuje’ od žene da brine o djeci. Glavna misao vodilja kod implementacije CCT programa jest sljedeća: identificiranjem najranjivijih dijelova društva, može se kvalitetno alocirati državne resurse kako bi, ne samo u kratkoročnom periodu amortizirao ekonomske šokove među tom populacijom, nego bi i dugoročno gledano CCT program bio odskočna daska za razvoj, edukaciju i osposobljavanje stanovništva. To bi naposljetku rezultiralo povećanjem zaposlenosti i u globalu iznimno reduciralo pojavu siromaštva. Iako se intuitivno da zaključiti da je teško biti ‘protiv’ ovakvog programa, sama motiv nije loš, dapače, ali program CCT-ova ima nekoliko nedostataka koje ću obrazložiti kasnije u radu.

Prvi takav program koji je Lula uveo u prvoj godini svog prvog mandata zvao se *Fome Zero* (‘Nula gladi’, u doslovnom prijevodu, a ciljao je na suzbijanje gladi u Brazilu). Riječ je o CCT programu koji je u suštini bio ‘kišobran’ koji je obuhvaćao nekoliko programa, od kojih su neki započeti 2002. godine, u zadnjoj godini vladavine Henriquea Cardosa. *Fome Zero* je obuhvaćala četiri programa. *Bolsa Escola*, program koji je obuhvaćao novčane transfere obiteljima s djecom koja idu u školu. Zakonom određenu sumu novca dobivali bi na mjesečnoj bazi ukoliko dijete ispuni školske obaveze u vidu prisutnosti na predavanjima u određenom postotku na određeni vremenski period. *Bolsa Alimentacao* odnosio se na prehrambene subvencije koji je uvjetovao redovne prenatalne preglede žena i zdravstvene preglede djeteta. Uz to, program *Auxilio Gas* predviđen je za siromašne obitelji, koje bi zakonskom odredbom dobile subvencije u obliku plina za kuhanje. Četvrti se program – *PETI* - odnosio na suzbijanje dječjeg rada uvjetovavši, također, obiteljima da djecu šalju u škole, a ne na posao, što je česta pojava u siromašnijim slojevima u Brazilu (Saad-Filho, 2015: 14). Kasnije im se priključio još jedan program kojeg je uveo Lula.

Cartao Alimentacao je bio program kojim su ugroženim skupinama podijeljene 'kartice za hranu' kojom su mogli kupiti određene prehrambene proizvode.

Samo par mjeseci nakon uspostave *Fome Zero* 'kišobrana', uvidjele su se manjkavosti, prvenstveno u organizaciji, stoga je Lula u listopadu 2003. godine uveo *Bolsu Familiu*, još jedan 'kišobran' program. To je sveobuhvatni koncept koji će s vremenom četiri prethodno nabrojana programa staviti pod jedno ministarstvo koje će nadzirati provedbu, ali će sama provedba ostati decentralizirana, dakle, lokalnim jedinicima. Tri godine kasnije u *Bolsu Familiu* ušao je i CCT program *PETI*. S druge strane, *Fome Zero* će također ostati, kao široki pojam koji obuhvaća trideset ostalih CCT programa, ali od tada "naziv se smatra samo kozmetičkim" (Hall, 2006: 697)

U konačnici, učinci *Bolse Familie*, koja je postala najveći CCT državni program na svijetu bili su itekako vidljivi.

Prema podacima Ministarstva socijalnog razvoja i borbe protiv gladi, koje se formiralo kako bi obuhvatilo cjelokupnu *Bolsu Familiu*, broj obitelji koje obuhvaća taj program popeo se sa 14 milijuna u 2007., na trenutnih 23 milijuna obitelji (Saad-Filho, 2015: 15). Razlog tolikog povećanja leži u činjenici da je Lula povećao izdavanja iz državnog proračuna za *Bolsu Familiu* sa 1.1% na 2.5% ukupne vladine potrošnje, što je povećanje od 0.2% na 0.5% BDP-a (Hall, 2006: 693). Sveukupno je *Bolsa Familia* uspjela doprijeti do 50 milijuna ljudi što čini 25% populacije Brazila, dok je samo u 2006. godini 6 milijuna ljudi 'izašlo' iz neimaštine (Saad-Filho, 2015: 15; Bohn, 2011: 75).

U globalu, cjelokupni ekonomski rast vođen Lulinim reformama na području rada, većih minimalnih plaća, aktivnije fiskalne politike i velike ekspanzije izvoza, uz asistenciju socijalnih programa, omogućila je Brazilu da snizi brojku ljudi pogođenih siromaštvom. Ta brojka je pala sa 60 milijuna (41% populacije) u 1993. godini - sa istim apsolutnim brojem siromašnih i 2003. (što je tada činilo 35% populacije Brazila) - na dvostruko nižu brojku od 15 milijuna ljudi pogođenih siromaštvom, što je u 2012. godini činilo 15% populacije ove države.

Ipak, postoji nekoliko razloga zbog kojih su CCT-ovi limitirani, a rezultati istih će biti prikazani u narednom potpoglavlju. Kako navodi Alfredo Saad-Filho (2015), CCT programi reflektiraju kontradiktornost između ustavom osiguranih socijalnih prava i nemogućnošću samog neoliberalizma da to ostvari. Drugo ograničenje jest da su CCT-i dizajnirani da budu jeftini i neprigovorljivi, a premali su da podupru makroekonomsku

stabilizaciju i rast, jer o tome direktno ovise. Treće, za razliku od univerzalnih prava, kada su CCT-i u pitanju riječ je o ciljanim skupinama među kojima se provode CCT-i. Time se ostavlja velika mogućnost za previđanje određenih skupina ljudi (poput onih koji su malo iznad stope siromaštva). Nadalje, ciljani programi podrivaju društvenu koheziju, a država je i tužitelj i sudac i porota jer određuje uvjete koji se mogu ispuniti samo ako država pruži te uvjetovane usluge. Primjerice, za bolnice u kojima bi majke trebale obaviti pregled u određenim rokovima, ispostavi se da se nalaze u drugom gradu što bi iziskivalo dodatni financijski trošak ionako već siromašnoj osobi koja je aplicirala za CCT. I za kraj, što je već spomenuto malo ranije, isplaćivanjem novčanih transfera majkama možda donekle i osnaži žene, ali će definitivno utvrditi njenu ulogu u konzervativnom i patrijarhalnom društvu gdje je majka ‘ona koja se brine o djetetu’, a otac ‘onaj koji privređuje obitelji’.

3.4. Lulin drugi mandat (2007.-2011.) i kritika pragmatizma

U svom drugom mandatu - kojeg je dobio na izborima 2006. godine unatoč optužbi za korupciju, prvenstveno zbog *Mensalao* skandala, koje je prebrodio ponajviše zbog uspješnih socijalnih reformi - Lula se okrenuo neodevelopmentalizmu. Taj ekonomski smjer kombinirao je sa takozvanim neoliberalnim ‘tronošcem’ (neovisnost Centralne banke, slobodan tok kapitala i plutajuće kamate) (Loureiro, Saad-Filho, 2018: 6).

Politika neodevelopmentalizma je hibrid nastao nakon developmentalizma koji je bio prožet u politikama Latinske Amerike, a kojeg je ‘neo’ inačica deklarirala kao nedovoljnog za razvoj ove regije, jer je glavni okvir funkcioniranja developmentalizma (uvozno-supstituirana industrijalizacija) propao. Neodevelopmentalisti tvrde da njegov prethodnik nije internalizirao izvore tehnoloških promjena te da je bio limitiran u naumu da postigne veće prihode i bogatstvo u globalu.

Neodevelopmentalizam je proizašao iz tradicije strukturalizma i post-kejnzijanizma, te je imao četiri glavna postulata: “(1) Nema snažnog tržišta bez snažne države. (2) Nema konstantnog rasta bez jačanja tržišta i implementacije adekvatnih makroekonomskih politika. (3) Snažna tržišta i države mogu se razviti samo nacionalnim razvojnim projektom koji pomiruje rast (...) i socijalnu jednakost. (4) Nemoguće je smanjiti nejednakost bez konstantnih visokih stopa rasta” (Sicsu, Paula, Michel, 2005 u Loureiro, Saad-Filho, 2018: 7).

Vođen tim načelima, svoje politike kreirao je i Lula u svom drugom mandatu. Nastojao je - osim klasičnog i jedinog cilja neoliberalna, a to je monetarna stabilnost - proširiti fokus na distributivne i fiskalne politike koje ciljaju gospodarski rast. Ipak, kako navode Loureiro i Saad-Filho (2018), kombiniranje neoliberalnih sa neodevelopmentalističkim politikama bilo je uspješno samo određeno vrijeme. Od oko 21 milijuna radnih mjesta koji su rezultat tih politika, 90% ih je bilo plaćeno u iznosu od jedne i pol minimalne plaće. a realna prosječna zarada je narasla čak 70%. Najbitnija politika koju je Lula implementirao, koja je dovela do ovog rasta, bilo je povećanje minimalne plaće, koja je razrađena detaljnije u prethodnom dijelu rada.

Ipak, izbijanjem svjetske ekonomske krize u posljednjoj četvrtini 2000.-ih, Lula se ponovno okrenuo neoliberalizmu postupno snižavajući ulogu fiskalne politike u gospodarskom životu države. Umjesto snažnije fiskalne potrošnje, kojom je trebala ciljati na oporavak gospodarstva, Lulina vlada se odlučila na 'stezanje remena'. To je pokazalo da je kombinacija neodevelopmentalizma i neoliberalizma uvelike ovisila o globalnoj ekonomiji, odnosno vanjskim faktorima.

“Drugim riječima, tijekom vladavine Radničke stranke postojala je redistribucija prihoda kroz prošireni pristup državnim mirovinama, CCT-ovima i većoj jednakosti zarada na tržištu rada, ali su se očuvale duboke nejednakosti po pitanju kapitalnih prihoda. Kako su se prihodi najsiromašnijih povećavali, padala je i neimaština te su prihodi postali manje nejednaki; istovremeno, bogati su zadržali svoj udio u dobiti. Ovo implicira, prvo, da je proces distribucije dohotka kroz plaće i novčane transfere preko socijalnih politika neizbježno limitiran. Drugo, srednja klasa će biti stisnuta između (a) bogatih koji će zadržati svoju poziciju, (b) siromašnih koji će napredovati i (c) nestašice dobro plaćenih poslova. Treće, redistribucijska poboljšanja će podići cijene u sektoru javnih usluga koje je radno intenzivno i gdje je koncentrirano najviše nisko plaćenih poslova izazivajući time inflacijske pritiske koji će disproporcionalno najviše osjetiti srednja klasa, koja je veliki potrošač tih usluga” (Loureiro, Saad-Filho, 2018: 10).

Sve navedeno, činilo je Radničku stranku u Brazilu “umjerenom ljevicom u Latinskoj Americi” (Kos-Stanišić, 2011: 4), za razliku od Venezuele, Bolivije, Ekvadora i Nikaragve, koje se klasificiraju kao države kojoj je tada na vlasti bila radikalna ljevica.

4. *Mensalao* skandal

Iako je već dobrim dijelom predstavljen drugi Lulin mandat i posljedice njegove politike u globalu, kako pozitivne tako i negativne, potrebno je vratiti se ipak na početak njegove vladavine. Razlog tomu je uvid u načine na koje je Radnička stranka uspjela provući bitne političke reforme, uz kombinaciju s neoliberalnim temeljima postavljenim od strane Lulinih prethodnika.

Iako su Brazil, od uspostave Treće republike, potresali brojni korupcijski skandali, najznačajniji je u dotadašnjoj povijesti bio *Mensalao* skandal. Treba naglasiti da Brazilcima korupcijski skandali nisu bili nikakva nepoznanica. Od ‘*Collor-gatea*’ koji je rezultirao opozivom predsjednika Fernanda Collora de Mela 1992., do skandala ‘Sedam patuljaka’ u kojem je sedam članova Kongresa sudjelovalo u pranju i izvlačenju javnog novca u privatnu korist, građani Brazila svjedočili su korupcijskim radnjama njihovih demokratskih vođa. Vrijedi spomenuti još i afere poput ‘*Bingos*’, ‘*Sanguessuga*’ te ‘*Dossier-gate*’ pred kraj Lulinog prvog mandata u kojem je optužen (do sada nije dokazano) da su članovi njegovog kabineta pokušali kupiti podatke o političkim suparnicima o njihovim kriminalnim radnjama kako bi ih ucjenjivali.

Došavši na vlast početkom 2003. godine, Lula je bio primoran oformiti – kao što je već u ranijim poglavljima bilo navedeno - široku potporu, “koja se u drugoj godini njegovog prvog mandata popela na čak 12 stranaka” (Michener, Pereira, 2016: 480). Kao rezultat izrazito fragmentiranog političko-predstavničkog sustava, Lula je morao pridobiti velik broj stranaka i sa desnog, ili centralno-desnog, političkog spektra. S obzirom da je veliki dio ministarskih mjesta namijenio članovima svoje stranke, preostalo je malo za raspodijeliti unutar koalicije, zbog čega je patila pravilna predstavljenost vladajućih stranaka u ministarskom kabinetu. Iz tog razloga, Lulina administracija – ali ne i sam Lula, za kojeg nisu utvrđeni dokazi da je sudjelovao u ovoj koruptivnoj shemi – morala je nelegalnim putem pridobiti potporu koalicijskih partnera za provođenje politika koje je planirao uspostaviti novoizabrani predsjednik Luiz Inacio Lula Da Silva. Dodatni razlog je što je u potpunosti iscrpila i druge ‘legalne’ načine zadovoljenja apetita koalicijskih partnera, a to je novčanim transferima iz državne blagajne za ‘projekte’ koje su planirali provesti političari na lokalnim razinama. Taj adut Lulina administracija je iskoristila na stranke koje nisu pripadale koalicije kako bi proveo ustavne reforme za koje je potrebna 60%-tna većina, kako u Donjem, tako i u Gornjem Domu.

Jedna od najprominentnijih ličnosti koja je bila glavna u organizaciji *Mensalao* skandala, bio je Jose Dirceu, desna ruka Lule i njegov takozvani ‘*chief of staff*’. Navedena titulaje u brazilskom kabinetu imala jednakopravan status poput ministra u vladi, a sam Dirceu je "tada bio druga najjača osoba u Lulinoj administraciji" (Michener, Pereira, 2016: 482).

Prema presudi, Dirceu je, skupa sa tadašnjim predsjednikom Radničke stranke, Joseom Genoinom, organizirao korupcijsku mrežu koja je trajala od siječnja 2004. godine do ožujka 2005. godine. Oni su državnim novcem - izvučenim uglavnom preko reklamnih ugovora s određenim privatnim tvrtkama - plaćali političarima iz koalicijskih stranaka u zamjenu za podršku u parlamentu kako bi se provodili zakoni koje bi Radnička stranka predložila. Čelnici Radničke stranke su isplaćivali mjesečni iznos (‘*mensalao*’ na portugalskom znači ‘mjesečna isplata’, po čemu je skandal i dobio ime) od 12 tisuća američkih dolara.

Skandal je izašao na vidjelo preko Jeffersona Coste iz Radničke stranke Brazila (iako sličnog naziva kao Lulina Radnička stranka, Radnička stranka Brazila - PTB stranka je desno-centraške provenijencije). Nakon što je Lulina Radnička stranka odbacila Costu kao svog saveznika zbog upletenosti u korupcijski skandal s Nacionalnom poštom, Costa se odlučio na osvetu te je ‘propjevao’ istražiteljima koji su – kako će vrijeme pokazati – utvrdili da su njegova svjedočenja bila točna.

Vrhuška Radničke stranke ciljala je na ‘velike ribe’ u političkom životu Brazila, kako bi pridobila na svoju stranu podršku koalicijskih, mahom desno orijentiranih, stranaka. Tako su svoj *mensalao* dobivali Valdemar Costa Neto, tadašnji predsjednik Liberalne stranke (PL), Sandro Mabel, predsjednik kluba zastupnika PL-a u Kongresu, Pedro Henry, predsjednik kluba zastupnika Progresivne stranke (PP) u Kongresu od 2003. do 2004. godine te Henryev nasljednik Jose Janene (Pereira, Power, Raile, 2008).

Premda je sam Lula na početku izbijanja afere govorio kako će “pomaknuti svaki kamen kako bi došao do istine, kasnije je odbacio optužbe te dodao kako je njegova stranka radila isto što su uobičajeno radile i druge stranke” (Balan, 2014: 77). Ipak, unatoč izrazitoj borbi Radničke stranke, pa i samog Lule, da se obustavi istraga *Mensalao* skandala, Istražni parlamentarni odbor (*Comissao Parlamentar de Inqueiro*) je i službeno otvorio istragu. Utvrđeno je da postoji osnovana sumnja u počinjenje ovih djela, te je u konačnici Vrhovni sud započeo sudski proces protiv 40 optuženika koji su sudjelovali u *Mensalau*. Prema brazilskom Ustavu, visoki državni službenici imaju pravo na ‘posebno suđenje’ (*foro*

privilegiado), koje omogućuje saslušanje velikog broja svjedoka i više mogućnosti na žalbu. Zbog tog razloga - između ostalog i zbog Lulinog pritiska na minimalno pet sudaca Vrhovnog suda koji su postavljeni tijekom njegova dva mandata (Michener, Pereira, 2016: 483) - na konačne presude moralo se čekati punih šest godina.

Sudac Vrhovnog suda, Joaquim Barbosa – koji je postao prava zvijezda u Brazilu zbog oštrog nastupa prema optuženicima - donio je presudu. Od izvornih 40 optuženika, njih 25 je proglašeno krivima. Među njima su bili spomenuti Dirceu, desna ruka predsjednika Lule, i predsjednik Radničke stranke Jose Genoio, kao i najjači predstavnici opozicijskih stranaka Neto, Mabel, Henry, Janene te bivši direktor državne *Banco do Brasil*, kao i tri direktora brazilske Ruralne banke. Uz njih, na tom popisu našlo se ime ponekog privatnog biznismena i člana parlamenta. Sudac Barbosa ukupno je odredio “283 godina zatvora za 25 ‘mensalairoso’ uz odštetu koju su morali isplatiti državi, u ukupnom iznosu od 22 milijuna reala (kada bi se konvertiralo, u tom periodu to je iznosilo 10 milijuna američkih dolara)” (Michener, Pereira, 2016: 484).

Iako je u *Mensalau* isplaćeno sveukupno 43 milijuna dolara mita izvučenog iz državne blagajne (Mello, 2017: 21), Lula je prošao netaknut. Nekoliko je razloga zbog čega se Lula uspio izvući iz koruptivnih skandala – iako sam nikada nije bio optužen, osim od jednog pripadnika oporbe što nije utvrđeno - a oni su sljedeći. Lula je bio iznimno popularan u javnosti, što mu je omogućio politički sistem Brazila, koji je zbog fragmentiranosti i otvorenih lista u izborima za parlament, izrazito sklon personaliziranoj politici. Zbog toga se Lula uspješno mogao distancirati od Radničke stranke čija je potpora spala na najniže grane nakon izbijanja *Mensalao* skandala. Drugo, prebacivanjem teme na brz oporavak ekonomije koji je započeo sredinom 2004. godine, umanjio je važnost razgranatosti korupcije u Brazilu. Slijedom dobrih ekonomskih rezultata, Lula je mogao provesti svoje - prethodno nabrojane u radu - reformističke politike, s naglaskom na socijalnom programu čime je, uvjetno rećeno, ‘kupio’ potporu nižih slojeva brazilskog društva. I posljednje, s obzirom na opsežnost i razgranatost koruptivne sheme u *Mensalao* skandalu, u kojem je sudjelovalo nekoliko stranaka i sa lijeve i sa desne strane političkog spektra, građani su dobili kolektivni osjećaj da su ‘svi političari korumpirani’. Lula se isticao u tom društvu kao ‘*rouba mas faz*’ – u prijevodu s portugalskog jezika, ‘krade, ali i napravi nešto korisno’.

Tako su strukturalni uvjeti, uz političku nezrelost, nesposobnost i nepoštenje Luline stranke, doveli do najvećeg - do tada – koruptivnog skandala u Brazilu, koji na kraju nije

koštao mandata prvog predsjednika Brazila iz radničkog pokreta. Štoviše, Lula je osvojio drugi mandat, a kasnije pomogao svojoj nasljednici Dilmi Rousseff da dođe do pobjede na predsjedničkim izborima 2010. godine.

5. Brazil za vrijeme vladavine Dilme Rousseff (2011.2016.)

5.1. Mandat i pol nastavka pragmatizma i borba protiv korupcije

Dilma Rousseff naslijedila je Lulu, nakon njegova dva mandata, i time postala prva predsjednica Brazila u povijesti. S obzirom na popularnost Lule pred kraj svog drugog mandata, prema procjenama stručnjaka, imao je dovoljno političke snage da promijeni Ustav i kandidira se ponovno za predsjednika. Lula je to odbio i odredivši svog nasljednika, odnosno nasljednicu. S obzirom da Radnička stranka ‘pati’ od niskog stupnja demokracije unutar same organizacije – u kojoj se samo formalno kandidati biraju unutarstranačkim izborima – Lula je nedemokratskom metodom, preuzetom iz meksičke tradicije, “upiranjem prsta” (*dedazo*) odredio Rousseff kao svoju nasljednicu (Kos-Stanišić, 2010: 53).

Nova predsjednica je za vrijeme Luline vladavine obnašala dužnost ministricе rudarstva i energetike, da bi smjenom korumpiranog Dirceuа preuzela funkciju ‘*chief of staff*’, drugu najbitniju funkciju u izvršnoj vlasti u Brazilu. S obzirom na tada još stabilnu ekonomiju, koja je doduše već krenula u polagani pad od 2010. godine, Lula je na krilima svoje popularnosti promovirao Dilmu. Kandidatkinja Radničke stranke osvojila je izbore u drugom krugu (kao i Lula u svom drugom mandatu) sa 12% prednosti nad oponentom Joseom Serrom.

Unutar Radničke stranke, Dilma nije kotirala ni blizu kao njezin prethodnik. Razlog tomu ležao je u činjenici da nije imala njegovu karizmu, također i zbog toga što se stranci priključila tek 2001. godine te nije smatrana ‘djetetom stranke’ poput osnivača Lule. Iz tog razloga, po preuzimanju funkcije morala se istaknuti kao autentična predsjednica koja nije samo ‘fasada’ ispred trećeg mandata Lule. Kako bi to ostvarila, prvenstveno se - poučena Lulinim iskustvom – diferencirala i distancirala od matične Radničke stranke koja je tada već bila uvelike uništene reputacije zbog silnih korupcijskih skandala.

“Pomalo paradoksalno, njezina strategija obuhvaćala je borbu protiv korupcije, što je Luli i Radničkoj stranci bila Ahilova peta” (Balan, 2014: 82). Za razliku od Lule, koji je u svoja dva puna mandata smijenio samo četiri svoja ministra, Dilma je u prvih petnaest mjeseci napravila potpuno čišćenje (*Dilma Faxina*). Redom je smijenjivala državne namještenike na visokim pozicijama te nekoliko ministara, uključujući i Antonija Paloccija, koji je obavljao dužnost ‘*chief of staff*’ samo prvih šest mjeseci. On je, također, zbog optužbi za korupciju morao odstupiti. U tom periodu, Rousseff je smijenila čak sedam ministara. U skladu s tim, uspjela je donijeti i nekoliko zakona koji su išli u korist borbe protiv korupcije. Najznačajniji su bili novi Zakon o pristupu informacijama u 2011. i poglavito Zakon o nagodbi u 2013. godini, koji je uvelike pomogao u razotkrivanju korupcijske hobotnice u *Lava Jato* skandalu, koji će biti posebno razrađen u narednom poglavlju. I ono najvažnije, barem prema *IBOPE*-ovom istraživanju javnog mnijenja u Brazilu, iz 2012. godine, Dilma nije posustala od nastavka sudskog procesa za *Mensalao* unatoč pritiscima Lule, što je rezultiralo njenom velikom popularnošću sa 60% potpore među građanima Brazila (Balan, 2014: 83).

S druge strane, svjetska gospodarska kriza počela je razjedati brazilski rast koji se smanjivao sve do 2014. godine, kada je naposljetku brazilski BDP doživio pad za 4.3%. Pragmatična ekonomska politika, koja je donijela rast brazilskog gospodarstva tijekom vladavine Lule, nastavljena je i za vrijeme vladavine Dilme Rousseff. Međutim, okolnosti su se promijenile, što je rezultiralo katastrofalnim rezultatima na gospodarskom polju.

Brazilski autor Alfred Saad-Filho, u svom djelu “Granice pragmatizma” (2018) kojeg je napisao u koautorstvu sa Pedrom Mendesom Loureiirom, navodi da su limiti pragmatične politike Radničke stranke blokirali daljnji rast brazilskog razvoja iz nekoliko razloga.

Jedan od glavnih instrumenata neoliberalne politike vezan uz zauzdavanje rasta inflacije jest kontrola tečaja valute. Dilma je nastavila Lulinu politiku aprecijacije reala, odnosno, umjetnog držanja valute iznimno jakim. Tako se za jedan američki dolar u 2003. godini dobilo 3.08 brazilskog reala, dok je za osam godina brazilska valuta narasla u odnosu 1 američki dolar za 1.67 reala, ali je zbog fluktuacija na tržištu to palo na 2.25 reala za dolar u 2013. godini. Ta deprecijacija u dvije godine dovela je do povećanja cijena uvoza na domaće tržište čime je došlo do izrazito visoke razine inflacije koju Dilmina vlada nije mogla obuzdati.

Nadalje, zbog ekonomskog rasta uvelike ovisnog o svjetskom tržištu i kretanja cijena izvoznih sirovina, pokazalo se da je Brazil rastao na izrazito krhkim nogama neoliberalnog 'tronošca' i stidljivog neodevelopmentalizma. Dolaskom krize i tragovi neodevelopmentalizma su gotovo u potpunosti odbačeni.

'Nova ekonomska matrica' (Loureiro, Saad-Filho, 2018: 16) koju je uvela Dilma administracija s vremenom je krahirala. To se dogodilo jer se Dilma administracija odlučila na subvencioniranje privatnog sektora niskim kamatama (najniže u posljednja dva desetljeća) i poreznim olakšicama, umjesto da se koncentrirala na aktivniju fiskalnu politiku kojom bi potakla gospodarski rast izravnim investiranjem novca. Fiskalna štednja pravdala se pod egidom 'stjecanja kredibiliteta na stranom tržištu kapitala', kako bi se privukle investicije. "Unatoč ovim politikama i poticajima, razina privatnih investicija ostala je tvrdoglavo niska i nikad nije postala glavni pokretač ekonomskog rasta" (Loureiro, Saad-Filho, 2018: 17).

Unatoč već osjetnijem padu ekonomije u 2014. godini - kada je nakon dugih godina pozitivne bilance, deficit iznosio 100 milijardi američkih dolara - Dilma je uspjela osvojiti drugi mandat na predsjedničkim izborima. Razlika je bila u tome što je druge izbore osvojila sa puno manjom razlikom u odnosu na protivnika (3 i pol milijuna glasova razlike, u odnosu na 12 milijuna na prethodnim izborima). Izbore je dobila prvenstveno zaokretom 'ulijevo', optužujući glavnu opozicijsku stranku PSDB da će uvesti neoliberalizam i ukinuti socijalne programe. Ipak, "taj zaokret 'ulijevo' bio je samo retorički" (Loureiro, Saad-Filho, 2018: 22). U prilog toj tezi ide i smjena - netom nakon osvojenog drugog mandata – Guida Mantega s mjesta ministra financija. Mantega, koji je bio neodevelopmentalističke provenijencije, zamijenjen je neoliberalnim bankarom Joaquimom Levyem. Nastavila se politika 'stezanja remena' što je rezultiralo smanjenim proračunom za državna ulaganja, tako i djelomice za socijalne programe, a ponovno je narastao postotak poslova koji se temelje na 'radu na crno'.

Sve je to u konačnici rezultiralo činjenicom da je BDP Brazila stagnirao u 2014. godini, potom se smanjio za 3.8% sljedeće godine, da bi se u 2016. potpuno srozao (Loureiro, Saad-Filho, 2018: 25). Sve to, uz izbijanje najvećeg skandala u povijesti države (*Lava Jato*) koji je bio samo povod, dovelo je do opoziva Dilme Rousseff s mjesta predsjednice Brazil u trećoj godini drugog mandata.

6. *Lava Jato* skandal i opoziv Dilme Rousseff

6.1. Raspon korupcijske hobotnice u *Lava Jato* skandalu

Operacija kodnog imena *Lava Jato* (autopraonica) razotkrila je najveću korupcijsku shemu u povijesti Brazila u koju su bile uključene sve velike stranke, od Radničke, preko stranke centra PMDB-a, do desno orijentiranog PP-a. Utjecaj njezinog razotkrivanja, čija istraga i danas još traje, bio je devastirajući kako za brazilski politički sustav i ekonomiju, tako i na cjelokupno društvo.

Sve je počelo u ožujku 2014. godine, kada su vladini službenici za suzbijanje poreznih prijevара istraživali osobu pod imenom Alberto Youssef, koji je koristio autopraonice (otuda naziv *Lava Jato*) u svom vlasništvu preko kojih je prao novac. Istraga je pokazala kako je jedan od optuženih za pranje novca - u tom dijelu istrage samo manjem kriminalnom udruženju - darovao izrazito vrijedni auto Land Rover direktoru nabave tvrtke Petrobras, Paulu Robertu Costi.

Tvrtka Petrobras naftna je kompanija koja je u državnom vlasništvu Brazila, a do tada je bila na glasu kao “rijetka iznimka po pitanju učinkovitosti državnih kompanija” (de Almeida, Zagaris, 2015: 1). Petrobras je bio među 15 najvećih svjetskih naftnih kompanija sa godišnjim prihodima od 130 milijardi američkih dolara.

Kada su istražitelji uhvatili spomenutog Costu s ‘prstima u pekmezu’, bivši čelnik Petrobrasa odlučio je ‘propjevati’ i smanjiti si kaznu temeljem zakona uvedenog 2013. godine pod Dilmom Rousseff o mogućnosti nagodbe. A njegovo svjedočenje bilo je šokantno za cijeli Brazil. Otkrio je da postoji kompleksna koruptivna ‘hobotnica’ u kojoj su sudjelovali mnogi prominentni političari, poduzetnici i njihovi namještenici. Političari su, naime, dobivali mito u iznosu od 3% od svakog ugovorenog posla između Petrobrasa i brojnih firmi iz građevinskog sektora koje su obavljale državne infrastrukturne projekte. Mito je, prema Costi, bilo preusmjeravano iz državne blagajne preko nad-fakturiranih ugovora Petrobrasa i ostalih tvrtki. “Prema dostupnim informacijama, korupcijska shema preusmjerila je gotovo 4 milijarde dolara preko nad-fakturiranih ugovora Petrobrasa” (Doval, Actis, 2016: 2).

Costino svjedočenje obuhvatilo je cijeli proces imenovanja čelnih ljudi Petrobrasa od strane vodećih političkih stranki u Brazilu. Tako je sam Costa postavljen na poziciju direktora

nabave u Petrobrasu od strane Progresivne stranke (PP) i PMDB-a, Renato Duque je postavljen na čelo odjela za uslužne djelatnosti Petrobrasa od strane Radničke stranke, dok je na čelno mjesto odjela za međunarodne poslove tvrtke od strane PMDB-a postavljen Nestor Cervero, umjesto kojega je kasnije došao Jorge Zelada.

“U njegovom Odjelu za nabavu, Costa je otkrio da od 3% na ukupni iznos troškova ugovorenog posla, koje je išlo na mito, na Radničku stranku je, u prosjeku, otpadalo 2%, a 1% Progresivnoj stranci. Od tih 1% što je išlo PP-u, 60% je išlo samoj stranci, 20% na troškove (falsificiranje dokumenata i transfer novca), a preostalih 20% se raspodijelilo između Coste i ‘perača novca’ Alberta Youssefa. Costa je, također, svjedočio da je u odjelima koje je kontrolirala Radnička stranka, cjelokupni iznos od 3% mita stranka zadržavala za sebe” (de Almeida, Zagaris, 2015: 90). Uz to, menadžer inženjerstva u Petrobrasu, Pedro Barusco - još jedan od svjedoka pokajnika – svjedočio je da je u razdoblju od 2003., do 2013., nadgledao do 90 različitih poslova Petrobrasa gdje je mito bilo u pitanju. U tim radnjama sudjelovali su Duque (postavljen od Radničke stranke) i nacionalni blagajnik Radničke stranke, Joao Vaccari Neto. Sveukupno, stranka je izvukla do 200 milijuna američkih dolara u tih devedesetak poslova, prema navodima Barusca.

Uz optužbe za mito i pranje novca, građevinske tvrtke optužene su da su se spojile u kartel kako bi uništili konkurenciju. Točnije, cilj im je ne dopustiti ulazak novih aktera u cjelokupnu operaciju i čime bi se smanjili njihovi profiti, odnosno profiti upletenim građevinskim tvrtkama.

Ukupno je optuženo 25 građevinskih tvrtki, među kojima su najveće u Brazilu, a to su: OAS, Odebrecht, Engevix, Queiroz Galvao, Iesa i Camargo Correa, između ostalih. Brazilski građevinski sektor organiziran je oko 15 tvrtki u obiteljskom vlasništvu koji je procvjetao polovicom prošlog stoljeća za vrijeme predsjednikovanja Juscelina Kubitscheka koji je dao izgraditi novi glavni grad države, Braziliju. “Taj ekstravagantni potez omogućio je procvat špekulacija i pronevjera” (Kos-Stanišić, 2009: 163). Kasnije je naglo ekspanziraio tijekom vojne diktature što im je omogućilo kasnije dobivanje državno financiranih infrastrukturnih poslova. Nastavak istrage proširio je opseg *Lava Jato* skandala na istraživanje i drugih dijelova gospodarskog sektora. Istražitelji su, iz podataka koje je sačuvao Alberto Youssef, otkrili da je čak “170 privatnih tvrtki sudjelovalo u nekakvoj shemi mita i korupcije s vladom. Zauzvrat, te tvrtke su sudjelovale u 747 javnih infrastrukturnih projekata u vrijednosti koje se procjenjuju na 4 i pol milijarde američkih

dolara. U 59% njih sudjelovao je Petrobras, ali tu je još bilo poslova u zrakoplovstvu, navodnjavanju, energetici, rudarstvu, sanitetskim poslovima i transportu” (de Almeida, Zagaris, 2015: 94).

6.2. Ekonomske i političke posljedice *Lava Jato* skandala - opoziv Dilme Rousseff

Ekonomske posljedice *Lava Jato* skandala bile su devastirajuće. Procjenjuje se da je Petrobras zbog silnih koruptivnih radnji i mita isplaćivanog preko njega izgubio sveukupno oko 88 milijardi reala, odnosno 31 i pol milijardu američkih dolara. Državnog novca, koje je otišlo na mito, procijenjeno je do 4 milijarde američkih dolara, s tim da ta brojka i dalje raste jer istraga je i dalje u tijeku. Dionice tvrtke su izgubile 80% svoje vrijednosti od izbijanja skandala, a Petrobras je u svjetskim razmjerima pao sa prvog na sedmo mjesto najvrijednije tvrtke u Latinskoj Americi (Doval, Actis, 2016: 3; de Almeida, Zagaris: 2015, 88, 96).

Skandal je imao i međunarodnog odjeka zbog silnih poveznica brazilskih građevinskih tvrtki koje su sudjelovale u korupcijskoj hobotnici, sa inozemnim bankama. Tvrtka Odebrecht je poslovala ne samo u Brazilu, nego i u ostatku Latinske Amerike te u Africi. “Istraživanja su otkrila da su financijske mreže, koje su uključivale fiktivne tvrtke - poput autopranica i banaka – preko kojih je uplaćeno 788 milijuna američkih dolara mita za korumpirane političare, stranke i državne službenike u Angoli, Mozambiku, Argentini, Kolumbiji, Dominikanskoj Republici, Ekvadoru, Gvatemali, Meksiku, Panami, Peruu i Venezueli” (TI, 2006, P.2 u Mello, 2017: 22).

Skandal u Petrobrasu tako je utjecao na brojne dioničare, kako u Brazilu, tako i na inozemne dioničare. “Kompanija je bila primorana, zbog silnih gubitaka, prekinuti veliki dio svojih poslovanja što je ostavilo tisuće radnika bez posla, tvrtke dobavljači su već objavili bankrot, a cijele zajednice koje su ostale duboko u dugovima zbog investicija u infrastrukturu koje su trebale biti obavljane pod Petrobrasom, ostavljene su bez nade. Prazne škole, kuće, hoteli i restorani, od kojih je mnogo u obiteljskim vlasništvima, sada proživljavaju kaskadni efekt pada ovog političko-korupcijskog debakla” (de Almeida, Zagaris, 2015: 96).

Što se političkih posljedica tiče, ni one nisu bile ništa manje. Do ljeta 2015., godinu dana nakon izbijanja skandala, optuženo je 39 osoba iz visoke politike i biznisa, od čega ih je 25 osuđeno na zatvorske kazne, ali taj broj će sigurno nastaviti rasti. Na popisu ispitanika

našla su se mnoga prominentna lica brazilske politike – 15 senatora, 21 kongresnik, 13 bivših kongresnika i bivši guverner. Najpoznatije ličnosti svakako su bivši (opozvani) predsjednik Collor, bivši ministar financija u Lulinom mandatu i *'chief of staff'* Dilme Rousseff, bivši ministar energetike pod Lulom i još jedan bivši *'chief of staff'* prve predsjednice Brazila. Osim njih, tu su i bitni čelnici drugih stranaka, poput PMDB-ovog Eduarda Cunha – koji je kao predsjednik Donjeg doma parlamenta pokrenuo opoziv Rousseff – te je zbog sudjelovanja u korupcijskoj shemi *Lava Jato* osuđen na zatvorsku kaznu od 15 godina.¹

U konačnici, *Lava Jato* je doveo do opoziva Dilme Rousseff, te do odlaska u zatvor Lule Da Silve u travnju ove godine. On je zbog primanja mita od strane jedne od građevinskih tvrtki, u obliku apartmana na moru, osuđen na 12 godina zatvorske kazne.² Lula je te optužbe odbacio, optužujući zauzvrat oporbu da ga time želi spriječiti od kandidiranja na izborima u jesen ove godine.

Međutim, takav scenarij najavio je Emilio Odebrecht, otac optuženog predsjednika tvrtke Odebrecht: “Ako uhite Marcela (sin), morat će pripremiti tri ćelije - jednu za mene, drugu za Lulu i treću za Dilmu” (Mendes, 2015: 2). Njegove riječi počele su se, djelomično, obistinjavati na proljeće 2016. godine. Tada je Dilma morala prvo odstupiti zbog pokretanja postupka saslušanja pred opoziv, da bi u konačnici bila opozvana 31. kolovoza 2016. godine.

Međutim, razlog njenom opozivu puno je dublji. Zbog globalne krize koja je zahvatila Brazil, skandal *Lava Jato* bio je samo okidač za njen opoziv zbog sveprisutne korupcije, koja u to doba nije bila direktno povezivana s istragom, osim optužbi opozicijskog kandidata koje je ona odbacila. Prema dosadašnjim istragama, još se nije utvrdilo je li Dilma sudjelovala u *Lava Jatu*, jedina poznata činjenica jest da je bila ministrica energetike i dio Upravnog odbora Petrobrasa u vrijeme dok je trajala cjelokupna hobotnica, ali nitko do sada nije utvrdio njenu krivicu.

Dapače, Dilma i ne bi mogla biti opozvana zbog sudjelovanja u ovom skandalu, jer se po brazilskom Ustavu, predsjednik ne može opozvati zbog krivičnih radnji koje nije počinio u vrijeme trajanja mandata. Službeni razlog njenog opoziva, kako piše Thomas C. Bruneau

¹ <https://www.theguardian.com/world/2017/mar/30/brazil-eduardo-cunha-guilty-prison-dilma-rousseff-impeachment>

² <https://eu.usatoday.com/story/news/world/2018/04/07/brazils-ex-president-lula-da-silva-jailed-graft/496973002/>

(2016), jest 'krimen zbog fiskalne odgovornosti' gdje je optužena da je 'uljepšavala' brojke državnih financija kako bi sakrila od javnosti podatke o padu BDP-a u cilju reizbora na vlast.

Ipak, predsjednik Donjeg doma parlamenta, Eduardo Cunha, koji je kasnije završio u zatvoru zbog *Lava Jato* skandala, pokrenuo je postupak opoziva Dilme. Potrebna je bila dvotrećinska većina Donjeg doma za izglasavanje opoziva, kako bi se proces nastavio dalje na Senat. Protiv Dilme je glasovalo 367 zastupnika, što je bilo dovoljno za nastavak procesa. Senat je također trebao dvotrećinskom većinom glasovati za opoziv, a to se i dogodilo – omjer snaga bio je 55-22 u korist opoziva. To je značilo da može početi saslušanje o opozivu u kojem su optužba i optužena davali svoje argumente, a Senat je na kraju sa 61 glasom 'za' i 20 glasova 'protiv' i službeno opozvao predsjednicu.³ Njezin nasljednik je postao - do izbora u jesen 2018. godine – Dilmin zamjenik iz PMDB-a Michel Temer, koji se također susreće s optužbama za koruptivne aktivnosti u *Lava Jato* skandalu, ali ga brani predsjednički imunitet zagarantiran Ustavom iz 1988. godine.

7. Zaključak

Iako u suštini dva istovrsna korupcijska skandala, *Mensalao* i *Lava Jato* – kao primjeri "velikih (skandala op.a.), sa prominentim ličnostima, uz sistemsku političku korupciju" (Mello, 2017: 9), oni su različiti po pitanju 'motivacije'. Do *Mensalao* skandala došlo je zbog specifičnih političkih okolnosti u kojima je izvršna vlast (Lulina administracija) bila u nemogućnosti provoditi svoje politike, te je potkupljivanjem političkih saveznika namjeravala provoditi reformske politike, od kojih su mnoge izazvale dobre reakcije u javnosti, prvenstveno program socijalne politike *Bolsa Familia*. S druge strane, *Lava Jato* je bio čisti primjer korupcijske hobotnice kojoj je glavni motiv bio prvenstveno stranačka, a posredno time i osobna korist, koje su rezultirale devastirajućim političko-ekonomskim učincima.

Kako navodi Balan (2014), političari imaju četiri komplementarna načina na koji mogu izbjeći odgovornost od korupcijskih skandala, a to su: klijentelizam, 'informativni šumovi',

³ <https://edition.cnn.com/2013/01/04/world/americas/dilma-rousseff---fast-facts/index.html>

naglasak na relevantnost drugih političkih pitanja i tvrdnja popularna u brazilskom društvu - 'rouba mas faz' - krasti, ali nešto i napraviti.

Mensalao je imao sva četiri uvjeta da Lulina administracija prođe nekažnjeno zbog tog skandala. Kljentelizmom je potkupljena, uvjetno rečeno, opozicija, dok se kljentelizmom na određenoj razini može odrediti i program Bolsa Familia, kojom su 'kupljeni' niži slojevi društva, iako se u suštini sami društveni poredak i sustav u cjelini nije promijenio. Lula je uz pomoć *Bolse Familie* dobio izbore jer je pokazao, da iako njegova administracija 'krade', ona također i 'odrađuje stvari'. I posljednje - ono najbitnije - relevantnost aktualnih političkih pitanja, točnije cjelokupni kontekst. Gospodarsko-ekonomski kontekst u kojem je izbio *Mensalao* bio je ekonomski rast, što se pokazalo ključnim u sudbini Dilme Rousseff i Lule.

Dilma nije imala povoljne ekonomske čimbenike - točnije, nije provodila kvalitetne ekonomske politike u vrijeme svjetske ekonomske recesije - što je rezultiralo njezinim opozivom, iako sama nije bila involvirana u najveći skandal u povijesti Brazila. Ovaj zaključak 'ide pod ruku' sa istraživanjem koje su proveli Marko Klašnja i Joshua A. Tucker (2013), koji su istraživali utjecaj korupcije na glasače u Švedskoj i Moldaviji. Glavni zaključci, bitni za ovaj rad, kažu da glasači u državama s niskom razinom korupcije (Švedska) negativno reagiraju na korupciju bez obzira u kakvom je država ekonomskom stanju. Za razliku od Švedske, glasači u državama s visokom razinom korupcije (Moldavija) negativno reagiraju na korupciju samo kada je ekonomija u lošem stanju, dok u suprotnom slučaju korupcija im "nije toliko bitna". (Klašnja, Tucker: 2013)

Na primjeru Brazila, prikazano je kako pripadnici statične kulture u demokratskom režimu – pogotovo u institucionalnom okviru koji dokazano 'pospješuje' razvoj korupcije – u vremenima ekonomske ekspanzije neće kazniti političke vođe zbog korupcijskih radnji, dok će u vremenima ekonomske krize političke vođe u demokratskim režimima biti kažnjeni gubitkom pozicije zbog korupcije.

8. Literatura:

Knjige:

- Kos-Stanišić, Lidija (2009), "Latinska Amerika – Povijest i politika", *Golden marketing - Tehnička knjiga, Zagreb*
- Power, Timothy J.; Taylor, Matthew M. (2011), "Corruption and Democracy in Brazil – The Struggle for Accountability", *University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana*
- Schmitt, Carl (2007), "Duhovno-povijesno stanje suvremenog parlamentarizma" u "Politički spisi", *Politička kultura*
- Skidmore, Thomas E. (1999): "Brazil: Five Centuries of Change", *Oxford University Press, New York*

Znanstveni članci:

- Balan, Manuel (2014): "Surviving Corruption in Brazil: Lula's and Dilma's Success despite Corruption Allegations and Its Consequences", *Journal of Politics in Latin America, Vol.6, No.3, str. 67-93*
- Barbosa de Carvahlo, Laura; Rugitsky Fernando (2015), "Growth and Distribution in Brazil in the 21st Century: Revisiting the Wage-led versus Profit-led debate", *University of Sao Paulo, Working papers, Department of Economics, 2015_25*
- Bohn, Simone R. (2011), "Social Policy and Vote in Brazil: Bolsa Familia and the Shifts in Lula' Electoral Base", *Latin American Research Review, Vol. 46, No.1, str. 54-79*
- Boito, Armando; Saad Filho, Alfredo (2016), "State, State Institutions and Political Power in Brazil", *Latin American perspectives, Vol.43, No. 2, str. 190-206*
- Bruneau, Thomas C. (2016), "The Impeachment of president Dilma Rousseff: Old Politics Meets New Standards in Brazil", *Calhoun: The NPS Institutional Archive, DSpace Repository*
- Da Silva, Marcos Fernandes (1999), "The political economy of corruption in Brazil", *Revista de Administracao de Empresas, Oct./Sept., Vol. 39, No. 3, Sao Paulo, str. 26-41*
- De Almeida, Monica Arruda; Zagaris, Bruce (2015): "Political Capture in the petrobras Corruption Scandal: The Sad Tale of an Oil Giant", *Fletcher Forum Journal, Vol. 39, No. 2, str. 87-99*
- Desposato, Scott W. (2006), "Parties for Rent? Ambition, Ideology, and Party Switching in Brazil's Chamber of Deputies", *American Journal of Political Science, Midwest Political Science Association, Vol. 50, No. 1 (Jan.), str. 62-80*
- Doval, Gisela Pereyra; Actis, Esteban (2016): "The Political and Economic Instability of Dilma Rousseff's Second Government in Brazil: Between Impeachment and the Pragmatic Turn", *India Quarterly, Vol. 72, No. 2, str. 1-12*
- Geddes, Barbara; Neto, Artur Ribeiro (1992), "Institutional Sources of Corruption in Brazil", *Third World Quarterly, Vol. 13, No. 4, str. 641-661*

- Hall, Anthony (2006), “From *Fome Zero* to *Bolsa Familia*: Social Policies and Poverty Alleviation under Lula”, *Journal of Latin American studies*, Vol. 38, No. 4, str. 689-709
- Hunter, Wendy (2007), “The Normalization of an Anomaly: The Worker’s Party in Brazil”, *World Politics*, Vol. 59, No. 3, str. 440-475
- Juca, I.; Renno, L.; Melo, Marcus A. (2016) “The Political Cost of Corruption: Scandals, Campaign Finance and Reelection in the Brazilian Chamber of Deputies”, *Journal of Politics in Latin America*, 8 (2), 3-36
- Klašnja, Marko; Tucker, Joshua A. (2013): “The Economy, Corruption and The Vote: Evidence from Experiments in Sweden and Moldova”, *Electoral Studies*, Vol. 32, No. 3, str. 536-543
- Kos-Stanišić, Lidija (2011), “Nova radikalna ljevica u Latinskoj Americi”, *Političke analize*, Vol.2, br. 6, str. 3-6
- Kos-Stanišić, Lidija (2010), “Odlazak tvorca ‘novog doba’ u Brazilu”, *Političke analize*, Vol.1, br.4, str. 53-56
- Loureiro, Pedro Mendes; Saad Filho, Alfredo (2018), “The Limits of Pragmatism: The Rise and Fall of the Brazilian Worker’s Party (2002-2016)”, *Latin American Perspectives*
- Mello, Ana Sofia (2017), “Media and Public Opinion: Case Study Comparison of the Mensalao and Petrolao Corruption Scandals in Brazil”, *University of Oregon, Department of International Studies*
- Mendes, Miguel Pereira (2015), “Political Corruption and Its Effects on the Government’s Ability to Provide Essential Public Goods in Brazil”, *John Hopkins University, School of Advanced International Studies*
- Merkel, Wolfgang (2005): ”Ukotvljene i manjkave demokracije”, *Politička misao*, Vol. 41, No. 3, str. 80-104
- Michener, Gregory; Pereira, Carlos (2016): “A Great Leap Forward for Democracy and The Rule of Law? Brazil’s Mensalao Trial”, *Journal of Latin American studies*, Vol.48, str. 477-507
- Pereira, Carlos; Power, Timothy J.; Raile, Eric D. (2008), “Coalitional Presidentialism and Side Payments: Explaining the *Mensalao* Scandal in Brazil”, *Brazilian Studies Programme, University of Oxford , Occasional Paper Number BSP-03-08*
- Saad Filho, Alfredo (2015), “Social Policy for Mature Neoliberalism: The *Bolsa Familia* Programme in Brazil”, *Development and Change*, Vol. 46, No. 6, str. 1227-1252

Internet:

- https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017 (pristupljeno 25.8.2018.)
- <https://www.theguardian.com/world/2017/mar/30/brazil-eduardo-cunha-guilty-prison-dilma-rousseff-impeachment> (pristupljeno 25.8.2018.)
- <https://eu.usatoday.com/story/news/world/2018/04/07/brazils-ex-president-lula-da-silva-jailed-graft/496973002/> (pristupljeno 25.8.)
- <https://edition.cnn.com/2013/01/04/world/americas/dilma-rousseff---fast-facts/index.html> (pristupljeno 25.8.)